

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Soome-ugri osakond

Maaja Laast

KUUDE RAHVAPÄRASED NIMETUSED EESTI KEELES

LÄÄNEMERESOOME TAUSTAL

Bakalaureusetöö

Juhendaja Eva Saar

Tartu 2016

Sisukord

Sisukord	2
1. Sissejuhatus.....	6
1.1. Töö eesmärk ja taust.....	6
1.2. Meetod ja keeleainese päritolu	7
1.3. Kalender	8
2. Läänemeresoomlaste aastaring	10
2.1. Aasta ja aastaajad	10
2.2. Kuu	12
2.3. Nädal	14
3. Läänemeresoome rahvapärased kuude nimetused	16
3.1. Jaanuar.....	16
3.1.1. Eesti	16
3.1.2. Liivi	17
3.1.3. Vadja.....	17
3.1.4. Soome	17
3.1.5. Karjala	17
3.1.6. Vepsa	18
3.2. Veebruar	18
3.2.1. Eesti	18
3.2.2. Vadja.....	19
3.2.3. Isuri.....	19
3.2.4. Soome	19
3.2.5. Karjala	20
3.2.6. Vepsa	20
3.3. Märts.....	20
3.3.1. Eesti	20
3.3.2. Soome	21
3.3.3. Karjala	22

3.3.4. Vepsa	22
3.4. Aprill	22
3.4.1. Eesti	22
3.4.2. Liivi	23
3.4.3. Vadja.....	23
3.4.4. Soome	24
3.4.5. Karjala	24
3.4.6. Vepsa	24
3.5. Mai	24
3.5.1. Eesti	24
3.5.2. Soome	26
3.5.3. Karjala	26
3.5.4. Vepsa	26
3.6. Juuni	26
3.6.1. Eesti	26
3.6.2. Vadja.....	27
3.6.3. Soome	27
3.6.4. Karjala	27
3.6.5. Vepsa	28
3.7. Juuli	28
3.7.1. Eesti	28
3.7.2. Vadja.....	29
3.7.3. Soome	29
3.7.4. Karjala	29
3.7.5. Vepsa	29
3.8. August	30
3.8.1. Eesti	30
3.8.2. Soome	31
3.8.3. Karjala	31
3.8.4. Vepsa	31
3.9. September.....	31
3.9.1. Eesti	31
3.9.2. Liivi	32

3.9.3. Soome	32
3.9.4. Karjala	32
3.9.5. Vepsa	32
3.10. Oktoober.....	33
3.10.1. Eesti	33
3.10.2. Soome	34
3.10.3. Karjala	34
3.10.4. Vepsa	35
3.11. November.....	35
3.11.1. Eesti	35
3.11.2. Soome	36
3.11.3. Karjala	36
3.11.4. Vepsa	36
3.12. Detsember.....	37
3.12.1. Eesti	37
3.12.2. Vadja.....	37
3.12.3. Soome	38
3.12.4. Karjala	38
3.12.5. Vepsa	38
4. Kuu nimetuste liigitus tähenduse alusel.....	39
4.1. Loodusest lähtuvad kuude nimetused	39
4.1.1. Ilmadest tulenevad kuude nimetused.....	39
4.1.2. Loomade ja lindude elulaadi kajastavad kuude nimetused	40
4.1.3. Taimed	40
4.2. Aastaaegadest tulenevad kuude nimetused	40
4.3. Töökalendril põhinevad kuude nimetused	41
4.4. Muudel tegevustel põhinevad kuude nimetused	41
4.5. Tähtpäevadest tulenevad kuude nimetused	41
4.6. Pühakud.....	42
4.7. Uskumused ja nähtused	42
4.8. Sarnasused ja tähelepanekud	43
5. Kokkuvõte.....	44
Lühendid	46

Keelte lühendid	46
Kihelkondade lühendid	46
Kirjandus.....	49
Summary. The Estonian folcloristic month's names on the Finnic background	52
Lisa 1. Sõnaloend.....	54

1. Sissejuhatus

1.1. Töö eesmärk ja taust

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida kuude rahvapäraseid nimetusi eesti keeles läänemeresoome keelte taustal. Enamjaolt analüüsitakse töös kuude nimetusi, tuues kõrvale võrdlusi ka teistest läänemeresoome keeltest. Töös näitan, miks mõnda kuud nimetatakse rahvapäraste nimedega ja uurin, millel sellised nimetused on võinud põhineda. Nii eesti kui läänemeresoome rahvaste rahvakalendrit on palju uuritud, ent enamasti on neis uurimustes peaarõhk rahvakalendri tähtpäevadel (nt Ariste 1969; Virkus 1980). Loodan, et käesolev uurimus aitab kaasa rahvapäraste kalendrikuude uurimisele, see teema võiks huvi pakkuda igale inimesele, kes on kuude nimetustele ja läänemeresoomlaste aja jaotamise ajaloole veidi rohkem mõelnud. Hiiemäe kirjutab lõunaeesti kalendripärimust uurides, et see on tihedalt seotud elatusallikatega ning nende hankimise viisidega, näidates eeskätt põllumehe ja karjakasvataja huvisid (Hiiemäe 2006: 25). Sama väide võiks kehtida ka teiste läänemeresoome hõimude kohta. Töö üheks eesmärgiks ongi uurida, kas ja kuidas võib kalender peegeldada elu rütmilisust. Näiteks Lõuna-Eesti pärimuses aprilli üheks nimetuseks *külvikuu*, sest aprill on külvamise alustamise aeg. Ka suvekuud peegeldavad põllumehe huvisid, näiteks *heinakuu* juuli- ning *lõikuskuu* augusti rahvapärase nimetusena.

Töö üheks eeskujuks on keeleteadlase Eduard Väari 1953. aasta kandidaativäitekirj „Sugulusalane sõnavara läänemeresoome keeltes.” Nagu Eduard Väari väitekirjas, on ka käesoleva töö üheks eesmärgiks näidata läänemeresoome keelte ühist sõnavara ja seoseid.

Töö koosneb viiest peatükist. Esimene peatükk kirjeldab bakalaureusetöö eesmärki ja tausta, samuti ka lühiülevaadet meetodist ning kalendrist. Teises peatükis antakse ülevaade läänemeresoomlaste aastaringist, mis on jaotatud omakorda aasta, kuu ning nädala alapeatükkideks. Samas arutletakse, milliseid erinevusi on võinud olla läänemeresoomlaste aja jaotamises.

Töö kolmas peatükk sisaldab kuude rahvapäraseid nimetusi eesti keeles läänemeresoome keelte taustal. Peatükk koosneb kaheteistkümnest alapeatükist, kus on lähema vaatluse alla võetud 12 tänapäevase kalendrikuu rahvapärased nimetused. Kuude nimetused on märgitud paksus kirjas ning need esitatakse keelte kaupa tähestikulises järjekorras. Uurimise põhifookuses on eestikeelsed kuude rahvapärased nimetused. Kui „Väikeses murdesõnastikus” ehk VMS-is (1982; 1989) on olemas uuritava kuu vaste, on selle nimetuse

levik kihelkonniti ka kuu juures kajastatud. Eraldi on iga kuu all alapeatükid, kus on võimaluse korral välja toodud liivi, vadja, isuri, soome, karjala ja vepsa rahvapärased kuude nimetused. Kuna vadja, liivi ja isuri keeles on kuude rahvapärased nimetused kasutuselt välja tõrjutud, leidub andmeid nende keelte kuude rahvapäraste nimetuste kohta vähe.

Neljandas peatükis analüüsitakse kuude rahvapäraste nimetuste tähendusi ja tekkimise ajendeid. Analüüs hõlmab nii eesti kui ka teiste läänemeresoome keelte kuude nimetusi, seejuures pakub töö autor välja oma versiooni kuude nimetuste liigitusest tähenduse alusel eraldi alapeatükkidena. Viies peatükk koosneb kokkuvõttest ning tähelepanekutest. Töö lisana esitatakse kuude nimetused indeksi ehk sõnaloendina, kus on kajastatud kõik rahvapärased kuude nimetused, mida käesolev bakalaureusetöö sisaldab.

1.2. Meetod ja keeleainese päritolu

Uurimuse põhifookuses on eesti rahvapärased kalendrikuude nimetused, millele otsitakse vasteid ning mida võrreldakse teiste läänemeresoomlaste juures kasutuses olnud omakeelsete kalendrikuude nimetustega. Andmed eestikeelsete kuude nimetuste kohta pärinevad Selma Läti alustatud ja folklorist Mall Hiiemäe lõpetatud 8-köitelisest raamatusarjast „Eesti rahvakalender”, aga ka Hiiemäe lõunaeesti kalendripärimusest „Päiv ei ole päiväle veli” (2006) ning „Pühad ja argised ajad rahvakalendris” (2010).

Soomekeelsed kuude nimetused pärinevad Kustaa Vilkuna raamatust „Vuotuinen ajantieto” (1968) samuti ka sõnaraamatutest (SESS 2003; SMS 2003). Läänemeresoome keelte võrdlevad andmed on pärit Fenno-Ugria 2014. aasta hõimukalendrist (viidatud *HK 2014*). Karjalakeelsed rahvapärased kuude nimetused on pärit enamjaolt karjalakeelsest Ol’ga Ogneva ning Aleksei Konkka rahvakalendri raamatust „Pyhät da arret” (2013). Materjali leidub vähem liivi, vadja ja isuri omakeelsete kuude nimetuste kohta, ent seda väärtuslikum on see vähene (allikateks on vastavalt LELS 2012, Ariste 1969, Virkus 1980).

Käesoleva töö meetod seisneb eestikeelsete rahvapäraste kuude nimetuste deskriptiivses analüüsis, kus on lahti seletatud, miks on kuudele tekkinud sellised nimetused. Kui kuu nimetus sisaldab n-ö seletust nõudvat osa või sõnatüvesid, on need selgitatud vastavate

sõnaraamatute abil. Iseenesest mõistetavate nimetuste juures seletust ei esitata, näiteks *talvekuu* (esineb rahvati kas novembri, detsembri või jaanuari tähenduses). Kuude nimetuste või mõningal juhul ka selle tüvisõna levikut eesti alal on võimalusel kontrollitud VMS abil. Sama töökäiku on kasutatud teiste läänemeresoome keelte kuude nimetuste analüüsimisel ehk siis ka nende puhul on enamasti esitatud sõnatüvede tähendused.

1.3. Kalender

Kalendril on igapäevaelus väga tähtis roll. See peegeldab meie arusaama ajast ning näitab meie elu rütmilisust. Kalender kui selline on tekkinud väga ammu, peegeldades meie tegevusi mingil ajaetapil. Folklorist Mall Hiimäe rõhutab, et rahvapärimust ning kalendrilugu uurides tuleb silmas pidada rahvastiku sotsiaalajaloolist tausta, kultuurisuhteid, usundipilti ning geograafilist asendit. (Hiimäe 2006: 16)

Paleoastronoomia üheks põhiprobleemiks on kalendriloo uurimine. Läänemeresoomlased on aega tsükliteks jaganud erinevalt. Ent aega oli vaja kuidagi jaotada ning aja tsüklilist iseloomu tunnetasid juba soome-ugri aluskeeli kõnelevad hõimud (Ernits 1984: 76). Soome-ugri keeltes on mitu sõna, mis väljendavad ühtedes keeltes lühemat ning teistes keeltes pikemat perioodi, mõnel juhul aga aega üldisemalt. Eesti keeles näiteks *hetk*, soome keeles *hetki*. Pole välistatud, et need sõnad võisid algselt tähendada mingeid konkreetseid ajavahemikke, kuna mõtteline termin võis puududa. (Ernits 1984: 76)

Ajajaotus on välja arenenud looduse seaduspärasustest, samuti ka ilmastikku ning muistsete tööde jaotust arvestades. Kalender on olnud rahva jaoks justkui kirjutamata seaduseks (Lätt 1970: 5). Algselt võis olla kalender põhiliseks abiks põllumeestel ning ka kalastajatel ja küttijatel – rahvakalender põhineb realsel elul.

Kalendriteemalised tähelepanekud ning nende kogumine on alates 19. sajandi lõpust olnud populaarne uurimis- ning kogumisvaldkond. Paljud kalendriteemalised kirjanekud on koostatud mälu järgi, samas on uurijad kasutanud ka küsitlusmeetodit (Hiimäe 2006: 17). Kalendrid on koostatud mitmesuguseid ning erinevate eesmärkidega, osad üritavad edasi anda kogupilti näiteks tähtpäevade ja toitumistavade, teised jällegi võimalikult paljude muude detailidega. Eesti Kirjandusmuuseumis on hoiul väga vanad kalendrid, mida on

võimalik vaadata andmebaasist *Grafo*. Vanim säilinud trükikalender on Joan Köleri 1731. aastal välja antud „Eesti-Ma Rahwa Kalender- ehk Täht-Ramat. 1732. aasta peale pärast meie Issanda Jesusse Kristusse Sündimist” (Köler 1731). Selles kalendris (ja järgnevateski Köleri kalendrites) on kuude nimetused kirjas nii roomapäraselt kui ka rahvapäraselt, näiteks *januarius* ehk *neari-ku* ning *februarius* ehk *küünla-ku*.

Kalender on väga tihedalt seotud loodusnähtustega ja aastaegade vaheldumisega, peegeldades mõneti ka kombestikku ja kultuuri. Paljud kuud on nime saanud mõne kindla loodusnähtuse järgi, samas on mõne kuu nimetus ka lihtsalt laensõnana kasutusse võetud. Rahvakalendrit on tervikuna kujundanud majanduslikud ning ideoloogilised terminid. (Vahtre 1985: 37) Eestlased hakkasid kalendritähtpäevadega seotud ürituste kohta kirjapanekuid tegema 19. sajandi teises pooles, mille hulka kuulusid näiteks vanasõnad ning pühakutega seotud pühakulegendid (Hiimäe 2006: 13). Eestis on kalendrisse põhiliselt üles märgitud uskumustega seotud ülestähendused ning ka kombestik, mis kirjeldab ajaarvamist. (Hiimäe 2006: 13)

2. Läänemeresoomlaste aastaring

Ajaarvamine kujunes nii looduslike kui bioloogiliste rütmide põimumisel, mille ajendiks oli inimtegevuse sotsiaalne faktor. Tekkis vajadus aega kooskõlastada (Vahtre 2000: 10). Eesti rahvapärane ajaarvamine on seotud tsüklilise ajakäsitlusega, aja tajumist aitab mõista rahvakalendri tähtpäevade kombestik (Vahtre 2000: 13).

2.1. Aasta ja aastaajad

Sõna *aasta* tuleb sõnadest *ajast aega*, mis võib tähendada *aeg sama ajani*. Sellest järeldub, et aastast nähti tsüklit (Vahtre 1985: 37). Hoopis vanemat aastat märkinud soome-ugri sõna on *voos*, praegu esineb see soome keeles kujul *vuosi*, isuri keeles on aga aasta tähenduses kasutusel nii *aastaGa* kui *vōz*. Sõna *aasta* algkuju võis tähistada neljast aastaajast koosnevat tsüklit. Eesti keele seletavas sõnaraamatus (2009) tähendab sõna *voos* aastast viljasaaki ning vilja-aastat. Need tähendused on seotud põllundusega. Sõna *aika* tähendas algselt mõõtu, nii viitab Ernits Kettunenile, et *aasta* ja *ajastaika* näitavad kulgu ühest ajamõõdust teise (Ernits 1984: 77). Näiteks liivi keeles tähendabki sõna *āiga* mõõtu (LELS 23).

Aastat jaotatakse aastaegadeks: kevad, suvi, sügis ja talv. Kõik aastaaegu märkivad sõnad on läänemeresoome keeltes suhteliselt vanad, mida näitab ka see, et sõnatüved on paljudes sugulaskeeltes ühised. *Suvi* on soome-ugri ja samojeedi sõna (EES 492), *sügis* ja *talv* soome-ugri sõnad (EES 501; 513) ning *kevad* läänemeresoome sõna (EES 147). On omaette probleemiks ja uurimisaineks, mitut aastaaega eesti rahvapärane ajaarvamine on tundnud. Sügise ja talve nimetused on soome-ugri keeltes püsinud juba pikka aega. Sõna *talv* püsimist võib seostada ilmselt sellega, et uus aasta algas just talvel. Aastaid on arvestatud just talvede järgi (Ernits 2015: 31). Alguses võidi aastaajad jagada kaheks, nii vahendab Jakob Hurda sõnu Vahtre (2000: 37): „Aasta on Eesti rahvasilmis kahejaoline, mitte neljajaoline, nagu tähtraamat tunnistab. Need kaks jagu on suvi ja talv. Tähtraamat ehk teaduses on kõik neli: kevad, suvi, sügis ja talv ühepikkused, kuid rahva arvates ei ole see nii. Rahva arvates on kevad ja sügis sillad, üleminekud ühest ajast teise, talvest suvesse ja suvest talve.” Aasta jaotavad paratamatult kaheks põllundus ja karjakasvatus. Nii peaks meil olema viiekuuline

suveaeg ja seitsmekuuline talveaeg. Eestlased tundsid tõepoolest sellist ajajaotussüsteemi, kuid hiljemalt 19. sajandiks oli see unustatud (Vahtre 2000: 39).

Eestlaste aastajaotus algas küünlapäevast. Küünlapäev oli jõulude lõpetaja, siis alustati lugunädalate loendamiseega. Aastaring saadi nädalaid, poolnädalaid ja päevi loendades, kusjuures küünlapäevast algavatele loenditele on rohkem omane toetumine töökalendrile, näiteks *kuus kurge, säitse tsikka, kümme kündü*. Läänemeremaadest Islandini oli kalendriaasta üles ehitatud nädalatele ja veerandaastatele, mitte kalendrikuudele. (Hiemäe 1986: 96)

Oskar Loorits on öelnud: „Liivi algupärase ajajaotuse lähtekohaks on „ajastaega” korduv loodusemuutus suve ja talve vaheldusega, mis moodustabki ajaüksuse aasta” (Loorits 2000: 302). Talviste ja sügiste pühad moodustavad päikeseaasta igavanad pööripäevad, mis on sisuliselt säilinud ka liivi rahvakalendris. Liivlastel on ajaarvestus seotud põllunduse peamiste aegadega: künni-, külvi-, heina- ja lõikuseaeg. Need olid ka peamiseks elatusalaks.

Liivlastel jaguneb aasta kui ajamõõt omakorda allühikutesse ehk aastaaegadesse, mida kutsutakse „aasta pööriaegadeks”. *Keeriajaks* nimetatakse üleminekut ühest aastaajast teise. Keeriajad on kindlatel aegadel, näiteks enne jõulu ja jaani. Kevadine keeriaeg saabub siis, kui jää sulab merelt. (Loorits 2000: 305)

2.2. Kuu

Kuu kui taevakeha on oluliseks elemendiks, mis aitab kaasa ajaarvamisele üldisemalt. Leidub palju rahvaid, kes ei tunnegi pikemat ajaühikut kui kuu. Aega kuu mingist faasist kuni selle kordumiseni nimetatakse sünoodiliseks kuuks, mille pikkus on umbes 29,5 ööpäeva. Kuna sünoodilise kuu pikkus on 29,5 ööpäeva, ei mahu ühte päikeseaastasse täisarv kuid ning tänu sellele ongi sündinud nn kalendrikuu, mis on oma nimetuse pärinud reaalse taevakeha tegelikult tsüklilt. Kuu on kokkuleppeline ajaühik, mille pikkuseks on umbes üks sünoodiline kuu. Tänu sellele asjaolule jaguneb päikeseaasta täisarvuks kalendrikuudeks. (Vahtre 2000: 28)

Liivlaste põliseks ajaarvamise aluseks on olnud samuti kuu faasid, näiteks noore kuu ja vana kuu vaheldumine. Liivlastel olid kuude kohta kasutusel katoliiklusest pärinevad ladinakeelsed nimetused. (Loorits 2000: 307)

Indoeuroopa keeltes tuleneb mõiste *kuu* sageli sõnast *mōōtma*, näiteks sks *mond* ja ingl *moon* (Eelsalu, Erinits 1978: 282). Võib oletada, et liivi keele sõna *āiga* 'mōōt' võis algselt seoses olla kuukalendriga. Sellele viitab ka kuukalendriga seotud aegade tsükkel, mis koosneb vaheajast, kalkidest ehk kuivadest aegadest ning pehmetest ehk mädadest aegadest (Eelsalu, Ernits 1978: 282).

Enamik maailma rahvaid tunnistab tänapäeval kahteist Vanast Roomast pärinevat kalendrikuud ning ka nende nimetusi. Suurima erandi moodustavad muhameedlikud maad (Vahtre 2000: 28–29). Roomapäraseid kalendrikuude nimetusi leidub peaaegu igas läänemeresoome keeles. Erandi moodustab vaid soome keel, kus on ka ametlikult kasutuses vaid rahvapärased nimetused. Nii vadja kui ka isuri keeles on rahvapärased kuude nimetused kasutusest välja tõrjutud. Roomapäraseid kuude nimetused varieeruvad vastavalt läänemeresoome keelte endi hääldussüsteemile, võrdle näiteks:

eesti keel: *jaanuar, veebruar, märts, aprill, mai, juuni, juuli, august, september, oktoober, november, detsember*;

liivi keel: *janvar, februār, märts, aprīl, maij, jūni, jūli, august, septembōr, oktōbōr, novembōr, detsembōr* (HK 2014);

vadja keel: *janvari, fevral'1, martti, apreli'1, maija, juni, juli, augusti, šent'ābri, okt'ābri, nojābri, dekabri* (Ariste 1969: 157–158);

isuri keel: *janvari, fevrali, martti, apreli, mai, ijuni, ijuli, august, sent'jabri, oktjabri, nojabri, dekabri* (Virkus 1980: 211–212).

Varaseimad andmed eesti keeles kasutuses olnud kalendrikuude nimetuste kohta pärinevad Heinrich Göseken sen. sulest 1660. aastast, mil ta loetles eestikeelseid kuunimetusi kahes erinevas jaos: kuudesse langevate tähtpäevade järgi ning enamasti loodusnähtustest tuletatud nimetustega. Gösekeni kuude nimetusi on Vahtre (2000: 29) võrrelnud näiteks Anton Thor Helle poolt 1732. aastal avaldatud nimetustega, näiteks Göseken on veebruari kohta märkinud *küünlapäevakuu*, Helle aga *küünlakuu*, samuti mai kohta on Göseken märkinud *nelipühadekuu*, Helle *lehekuu*. Osad kuude nimetused on kattuvad nii Gösekeni kui ka Helle käsitluste järgi, näiteks jaanuar ehk *näärakuu*, aprill ehk *jürakuu* ning juuni ehk *jaanikuu*. (Vahtre 2000: 29).

Vahtre andmetel (Vahtre 2000: 29–30) sisalduvad Gösekeni käsitluses kaks varianti kuude nimetusi: kõik kaksteist kalendrikuud tähtpäevadest lähtuva nimetusega ning jaanuarikuust oktoobrikuuni loodusest lähtuvate nimetustega. Helle nimetab kõiki kahteist kuud nii looduse kui ka tähtpäevade järgi. Kalendrite trükkimine aitas kindlasti kaasa rahvapäraste kuude nimetuste kasutamise ühtlustumisele, näiteks olid 19. sajandil juba levinud *näärakuu* jaanuari tähenduses ning *jürakuu* aprilli tähenduses, *viinakuu* oktoobri tähenduses. Esimese kalendri trükkis Joan Köler Tallinnas 1720. aastal, kuigi esimene säilinud kalender (mida säilitatakse Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivis) pärineb aastast 1732 (Köler 1731). Helle nimekiri võis tugineda peaaegu täielikult rahvasuust kogutud andmetele.

Kuu ajaühikuna on kasutuses olnud kõigil läänemeresoome rahvastel. Võib küll arvata, et näiteks karjalased on kuud ajaühikuna kasutama hakanud hilisemal ajal ja naabruses oleva vene kultuuri ja kirikutraditsioonide mõjul. On arvatud (Ogneva, Konkka 2013: 18), et karjalaste juures oli traditsiooniks hoopis aasta jaotamine nädalateks ja päevadeks. Ühe aasta sees on 52 nädalat ja igas nädalas seitse päeva. Karjalased jaotavad nädalaid ka pühadest pühadesse lugemisel (Ogneva, Konkka 2013: 18).

Loodusega seostatavad kuudenimetused võivad olla pärit juba ürgsemast ajast, mil ei tuntud veel rooma tüüpi formaalseid kalendrikuid, siis olid kasutusel nn loomulikud kuukalendrid. Eestlased võtsid kalendrikuu omaks ilmselt alles eestikeelsete trükikalendrite mõjul. Eestis kehtestati 17. sajandil protestantlik Rootsi võim, siis tekkis ka vajadus täpsema dateerimise järele. (Vahtre 2000: 32)

Hoolimata trükitud kalendritest käibis talurahva seas sünoodiline kuu veel ajaühikuna siiski veel mõnda aega edasi. Sõna *kuupäev* kajastab seda, mis ta tähendas algselt: „[...] mitmes päev seda Kuud”. Võib järeldada, et kuupäev oli nähtavasti käepäraseks vahendiks näiteks kokkulepete sõlmimisel ja tähtpäevade määramisel. (Vahtre 2000: 33)

Rahvapäraste kuude algusajad ei pruugi alati kokku minna roomapärase kuude algusajaga, see tähendab, et mõni rahvapärane kuu ei pruugi alata roomapärase kalendri esimesest kuupäevast. Karjalastel algab näiteks *kylvökuu* 9. (uue kalendri järgi) või 22. maist (vana kalendri järgi), soomlastel algab *mätäkuu* (Vilkuna 1969: 191) 23. juulist ning kestab 23. augustini.

Leidub ka üksikuid kuude nimetusi, mida ei ole võimalik kindlalt seostada ühegi tänapäevase kuuga. Osad läänemeresoome rahvad on kunagi on opereerinud 13 kuuga. Vahtre kirjutab, et kunagi olla aastas olnud 13 kuud, kuid mõisnikud võtsid ühe ära (Vahtre 2000: 33). Enamjaolt on sellised teated pärit rahvasuust. Ka soomlastel oli üks talvine kuu, mis n-ö läks kaduma, *vaahtokuu* ehk vahukuu, mille kohta on kirjutatud Kustaa Vilkuna, et tegemist võis olla kunagise 13-kuulise kalendri jäänukiga (Vilkuna 1969: 53). Samuti soome *mätäkuu* (Vilkuna 1969: 191), mis on 23. juulist 23. augustini (Hiemäe 1991: 9) ning *karkauskuukausi* (Vilkuna 1968: 52), mis tähendas ülemäärast kuud (Vilkuna 1968: 52).

Kui aastas oleks 13 kuud, oleks ühes kuus ilmselt 28 päeva. 13. kuu oli lisakuuks ja võidi käiku lasta juhul, kui loodus näitas, et kuukalender on päikeseaastast liialt ette jõudnud. (Vahtre 2000: 34)

2.3. Nädal

Kuukalendri evolutsioon algas eri pikkustega ühikutest, nn ürgnädalatest, mis jaotasid kuuperioodi osadeks tänu lihtsatele vaatlusaktidele. Nädal on nii tänapäeva kui ka muinastivilisatsiooni mõistes argipäevadest ja pühadest koosnev liitnädal, mida me oleme harjunud 7-päevaseks pidama. Muidugi võis ka muinasnädalas olla teistsugune arv päevi. Ürgnädalad võisid olla lühemad, samuti võisid need päevade arvult kõikuda. (Eelsalu, Ernits 1977: 779) Soome-ugri kalendriloo üheks probleemiks on nädala arengu selgitamine. Kuukalendri jaotamist on tinglikult nimetatud ürgnädalateks (Ernits 1984: 78). Kuude jaotus

võis tundud olla juba soome-ugri perioodil, võib-olla varemgi, aga ei ole täpselt teada, kuidas neid nimetati. Murrangu on esile kutsunud germaani hõimud, kellelt pärinevad sõnad *viikko* nädal, *argi* ja mõned nädalapäevanimetused. Neid läks tarvis seoses erinevate aladega, näiteks põllumajanduses, usundis ja kalendriloos. Sõna *nädal* on laenatud vanavene keelest. Laenamine võis toimuda üsna hiljuti sõnast *неделя*. Tõenäoliselt on eestlased laenanud skandinaavlastelt sõnad *reede* ja *laupäev*. Vepslased ja karjalased on need sõnad laenanud venelastelt (Eelsalu, Ernits 1977: 780).

Nädal võis koosneda algselt viiest päevast: neli argipäeva ning pühapäev. Indoeurooplased nimetasid kolmapäeva *kesknädalaks*, kes opereerisid algselt 5-päevase nädalaga. 7-päevane liitnädal võis peale tungida Mesopotaamia ning Vahemeremaade poolt. Viiepäevast nädalat ei saa arvatavasti seostada kuukalendriga, kuna see kuulus algselt päikesekalendri juurde. (Eelsalu, Ernits 1977: 780–781)

Nii mõnedki soome-ugri rahvad on jaotanud aega nädalate kaupa tähtpäevast tähtpäevani lugedes, nii ka eestlased: „*jõulust kuus küünlasse, küünlast üksteist jürisse, jürist kaheksa jaani, jaanist neli jaagupisse, jaagupist üheksa mihklisse [...]*” (Vahtre 2000: 51). Sarnane näide on olemas karjala keelest: *Neljä nedälie kaksi yötä Plahvessenjasta Jyrinpäiväh - Jyristä Mikkulah kaksi nedälie kaksi yötä, Mikkulasta Troččah kolme nedälie kaksi yötä, Troičasta viisi nedälie lehti-Iivananpäiväh, siitä Petrunpäiväh neljä päivää [...]* (Ogneva, Konkka 2013: 18).

Tähtpäevade järgi tuleks jaotus pisut teistsugune: lihavõtteid loeti kevade alguseks, jüripäeva peeti esimeseks suvepäevaks, eliapäevast algas sajune periood ehk tuli sügis, talve algust loeti enamasti maarja kaitsmise päevast (Virkus 1980: 211–212).

3. Läänemeresoome rahvapärased kuude nimetused

3.1. Jaanuar

Jaanuari nimetus pärineb vana rooma kalendrist Jumal Januse nimest (Lätt 1970: 11). Tõenäoliselt kõige levinum jaanuari rahvapärane nimetus eesti keeles on *näärikuu*, mille nimetus oli ka nõukogude perioodil kõige populaarsem. Jaanuarikuus olid meeste peamiseks töödeks metsatöö ja veotöö. Rahvas arvas, et jaanuaris maha võetud tarbepuud pidasid kõige paremini vastu, samuti oli võimalik okaste varisemise järgi ennustada kas varast või hilist kevadet. Jaanuari ilmaended langevad kokku tähtpäevadega, näiteks tähendas jaanuarikuine päikesepaiste ja sügav lumi ilusat suve ning head viljakasvu. Suur sula toimis aga vastupidiselt. (Lätt 1970: 11)

3.1.1. Eesti

a. *helmekuu* (Hiemäe 2010: 98) – nimetus tuleneb sõnast *helmes* ning oletatavasti kajastab külmal ajal tekkivaid jäähelmeid (vrd ptk 3.2.4. a soome *helmikuu*).

b. *hundikuu* (Lätt 1970: 49) – südatalvel on huntide indlemise aeg. Sellel ajal on neid rohkesti näha ja kuulda (Lätt 1970: 49).

c. *kaarnakuu* (EVS 117) – nimetus tuleneb ilmselt linnu nimetusest *kaaren* ehk ronk.

d. *näärikuu* (*niijarikuu*, *nearikuu*) (VMS 127; Lätt 1970: 11) – *näär* < rts *ny år* või asks *nē jār*, *niejār*, *nijār* ‘uus aasta’ (Hiemäe 2010: 98; EES 330); Eesti murretes väga levinud, vähem kasutusel Lõuna-Eestis. Nimetuse *näärikuu* levik: Kuu VNg Lüg Jõh Jäm Ans Khk Mus Kaa Krj Pha Põi Muh Emm Rei Phl Mar Vig Var Mih Tõs Aud Pär Tor Hää Saa Ris Kei Juu JõeK JMd Koe Kad Rak VJg Iis Kod Lai KJn Trv Hls Hel Puh Võn Krl Rõu Plv (VMS 127), näiteks „Eesti-võru sõnaraamatus“ seda jaanuari vastena ei esitata (EVS 117).

A kui näärikuus [puud] maha võetud, sis ei mädane – Tori vanasõna (Lätt 1970: 11).

e. *surmakuu* (Lätt 1970: 11)

f. *südakuu* (Hiemäe 2010: 98; Lätt 1970: 11) – *südakuu* ehk talve süda, talve keskpaik (Hiemäe 2010: 98).

g. *talvistekuu* (Hiemäe 2010: 98)

h. *uue aasta kuu* (Hiemäe 2010: 98)

i. *vahtsõaasta(ga)kuu* (EVS: 117); *vahtseaastakuu*, *vahtse ajastaja kuu* (Hiemäe 2006: 56) – sõna *vahtsõnõ*: *vahtsõ*: *vahtsõt* ‘uus’ on tuntud Tartu ja Võru murdealal: Nõo Kan Urv Rõu Plv Vas Se (VMS 630), kujul *vastne* (SgNom vastane, vasnõ, vastene SgGen vastse, vahtsõ) laiemalt üle Lõuna-Eesti, ulatudes Kodaverest kuni Saarde kihelkonnani: Saa Kod KJn Vil Trv Pst Hls Krk Hel Ran Puh Nõo TMr KodT Võn Kam Ote Rõn San Kan Urv Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se Lei Lut Kra (VMS 654).

3.1.2. Liivi

tõlakū (LELS 328) – tuleneb aastaaja nimetusest: *tõla* ‘talv’.

3.1.3. Vadja

veerissekuu (HK 2014) – kuu nimetus tuleneb tähtpäeva nimetusest *veerissee* ‘kolmekuningapäev’; nt *veerisseenn vettä svätittämää tšäütii* ‘kolmekuningapäeval käidi (kirikus) vett pühitsemas (ristimas)’ (VKS: 135).

3.1.4. Soome

a. *tammikuu* (Vilkuna 1968: 11) – *tammi* tähendab talve keskpaika ehk südant (Vilkuna 1968: 11).

b. *sydänkuu* (Vilkuna 1968: 12) – ka *sydä* ehk süda viitab talve keskpaigale.

3.1.5. Karjala

a. *pakkaskuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 21) – *pakane* ehk külm (SESS 2003: 1090).

b. *syväinkuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21), *syväintalven kuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21) – südatalve kuu. Vt ptk 3.1.1. f.

3.1.6. Vepsa

viluku (HK 2014) – *vilu* ehk külm.

3.2. Veebruar

Vana Rooma kalendris algas aasta alates esimesest märtsist, mille tõttu oli veebruar aasta viimane kuu. See on põhjuseks, miks lisati just veebruarile üks lisapäev. Sõna veebruar tähendab puhastuskuud, mis viitab naistekuule. Eesti traditsioonis on veebruari üks tuntumaid rahvapäraseid nimetusi *küünlakuu*. Nagu ka jaanuari puhul, on mitmed rahvapärased nimetused seotud huntidega, kuna südatalvel on huntide indlemise aeg. Sellel ajal on neid rohkesti näha ja kuulda. (Lätt 1970: 49)

Nädalate lugemine tähtpäevade vahel oli rahvapärane ajaarvamine, mis algas eestlastel tavaliselt küünlapäevast ehk teisest veebruarist (Hiimäe 1986: 96).

3.2.1. Eesti

a. *hundikuu* (Hiimäe 1998: 41; Lätt 1970: 49) – nimetus tuleneb sellest, et veebruaris on huntide jooksuaeg (Hiimäe 2010: 98).

b. *külmakuu* (Hiimäe 1998: 41)

c. *küünlakuu*, *küündlapäevakuu* (Hiimäe 2006: 56; Lätt 1970: 49) – kuu nimetus tuleneb tähtpäeva nimetusest *küünlapäev*, mis on 2. veebruaril. *Küünlakuu* nimetus levinud üle terve Eesti: Kuu Lüg Jõh Jäm Ans Khk Mus Krj Pha Põi Muh Emm Rei Phl Mar Mär Vig Han Mih Tõs Pär Tor Ris Rap Juu VMr Kad VJg Kod Lai KJn Trv Hls Hel Nõo Võn Urv Har Rõu Plv Ráp Se Lei Lut (VMS 386).

d. *lihaheitekuu* (Hiemäe 2006: 56) – nimetus tuleneb tähtpäeva nimetusest: *lihaheide* ehk vastlapäev. Lõunaeelilise levikuga: Var Mih Kod Kõp Trv Hls Krk Hel Ran Puh Nõo TMr Võn Ote Kan Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se Lut (VMS 433).

e. *lumekuu* (Hiemäe 2010: 98)

f. *radokuu*, *rajukuu*, *radukuu* (Hiemäe 2006: 56) – kagueestilise levikuga: Urv Plv Röp (VMS 301).

g. *soesõidukuu* (Hiemäe 2006: 56) – nimetus kajastab huntide jooksupäeva ning tuleneb hundi lõunaeelikeelsest vastest *susi*.

h. *tuisukuu* (Hiemäe 2010: 98)

i. *vastlakuu* (Hiemäe 2006: 56, VMS 654; Läht 1970: 205), *vaslakuu*, *vastlõkuu* (VMS 654). Nimetus tuleneb tähtpäeva nimetusest vastlad, mis on lihavõtte-eelse paastuaja eelpäev. *Vastelavent* vastlaõhtu (paastuõhtu) (EES 595). Vastlapäev on liikuv püha, mis võib langeda nii veebruari- kui märtsikuusse, seetõttu ütleb ka näiteks ÕS (1034), et vastlakuu on veebruar või märts.

3.2.2. Vadja

tuiskukuu (VKS 224, 1382) – *fevralikuu* on *tuiskukuu* 'veebruar on tuisukuu' (VKS 224).

3.2.3. Isuri

küünelkuu (IMS 232) – Narvusi alalt (Alam-Luuga murre) pärit kuunimetus, mis on tõenäoliselt eesti laen, kuna 'küünal' on isuri keeles hoopis *tõhuz* (IMS 595), isuri keeles on olemas ka sõna *künel* 'pisar', ent seda veebruarikuu nimetusega seostada ei saa.

3.2.4. Soome

a. *helmikuu* (Hiemäe 2010: 111) – nimetus tuleneb kevadtalvel puukstele tilkuvatest sulaveetilkadest, mis peale jäätumist näevad välja nagu helmed (Hiemäe 2010: 111).

b. *kaimalkuu* (Vilkuna 1968: 38), *kaimankuu* (SMS 2003: 871) – *kaimalkuu* oli veebruari vana idasooime nimetus (Vilkuna 1968: 38).

c. *karkauskuukausi* (Vilkuna 1968: 52) – *karkauspäivä* ehk lisapäev, 29. veebruar.

3.2.5. Karjala

a. *helmikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 108; KKS 1968: 216) – kuu nimetus tuleb härmahelmestest (Vilkuna 1968: 38). Vt ptk 3.2.4. a. ning 3.1.1. a.

b. *kiurukuu* (Ogneva, Konkka 2013: 129; KKS 1974: 235) – *kiuru* ehk lõoke. Kevadel algab lõokeste esimene laul (KKS 1974: 235).

c. *lumikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21) – *feural' on lumikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21).

d. *tuhukuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 21) – *tuhu* ehk lumetuisk (KKS 2005: 264).

e. *vuahtokuu* (Ogneva, Konkka 2013: 39) – *vuahtokuu* ehk vahukuu, raskeim talvekuu (Ogneva, Konkka 2013: 39).

3.2.6. Vepsa

uhoku (HK 2014) – *uho* tähendab tuisku ja lumetormi.

3.3. Märts

Nimetus *märts* pärineb vana-rooma sõjajumalast Marsist. See oli esimene kuu aastas. Mitmed märtsi rahvapärased nimetused viitavad loodusnähtustele nagu lume sulamine ja kevade saabumisele jms. Märtsis ennustati viljakasvu ning ilmu nii kevadeks kui suveks. (Lätt 1970: 205)

3.3.1. Eesti

a. *hangekuu* (Hiimäe 2010: 98)

b. *hilmekuu* (Hiimäe 2010: 98) – *hilmekuu* ehk sulaveehelmeste aeg (Hiimäe 2010: 98). Vrd ptk 3.2.4. a.

c. *kassikuu* (Hiimäe 2006: 56) – võib oletada, et nimetus on seotud pajuurbadega, mis meenutavad oma pehmusega kassipoegi. Levik: Röp ja Lut (VMS 185). *Kassikuu* nimetus võib tuleneda ka legendist, mil Setus seostati 29. veebruari ehk liigaastat Kassiani legendiga (Lätt 1970: 199). *Kassikuu* võib samuti viidata kasside innaajale.

d. *kevadekuu* (Hiimäe 2006: 56) – nimetus märgib seda, et tegemist on kevade esimese kuuga. *Kevadkuu, märts on esimene kevadkuu* (EKSS II: 230).

e. *linnukuu* (Hiimäe 2006: 56) – nimetus tähistab aega, mil on tagasi oodata linde ehk esimesi kevadekuulutajaid (Hiimäe 2010: 112).

f. *liukuu* (Hiimäe 2010: 98) – *liukuu* nimetus võib tulla seoses vastlatega, vastlaliu järgi. 8. märtsil on liugupäev, sellest ka nimetus *liukuu*.

g. *lihaheitokuu* (Hiimäe 2006: 56) – nimetus tuleneb tähtpäeva lõunaestikeelsest nimetusest. Vt ptk 3.2.1. d.

h. *paastukuu* (Hiimäe 2006: 56; Lätt 1970: 205) – nimetus seotud lihavõtte-eelse paastuajaga. Üle-eestilise levikuga: Kuu VNg Lüg Jäm Ans Khk Kaa Krj Pha Jaa Pöi Muh Emm Rei Phl Mar Vig Kse Han Var Mih Tõs Pär Ris Rap Juu Kad VJg Kod MMg Lai KJn Krk Hel Nõo Võn Plv Se (VMS 156).

i. *sulakuu* (Hiimäe 2010: 98)

j. *vastlakuu* (Hiimäe 2006: 56; Lätt 1970: 205) – vt ptk 3.2.1. i.

3.3.2. Soome

a. *kissojen kiimakuu* (Vilkuna 1968: 61) – märts on kasside jooksumise aeg (Vilkuna 1968: 61).

b. *koirakuu* (Vilkuna 1968: 39) – *maaliskuu on koirakuu* ehk märts on koerakuu (Vilkuna 1968: 39).

c. *maaliskuu* (Vilkuna 1968: 60) – *maaliskuu* tähendab maa paljastumist lumest (Vilkuna 1968: 60).

d. *marjankuu* (Vilkuna 1968: 60) – nimetus tuleneb kristlikust pühast *Marian ilmestyspäivä* ehk paastumaarjapäevast, mis on 25. märtsil.

e. *paastonaikainen kuu* (Vilkuna 1968: 61) – paastukuu.

3.3.3. Karjala

a. *hankikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 39) – *hanki* ehk lumevaip (SESS 2003: 199). Hangekuu.

b. *kevätkuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 21)

c. *mämmikuu* (Vilkuna 1968: 62) – Karjalas oli märts roogade poolest *mämmikuu* (Vilkuna 1968: 62). *Mämm* ehk rukkijahust ja linnastest valmistatud lihavõtteroog (SESS 2003: 948).

3.3.4. Vepsa

keváz'ku (HK 2014)

3.4. Aprill

Eesti rahvakalendris on aprillikuus tähelepanu pööratud looduses toimuvale ehk ilmade muutlikkusele ning ka põllusaagi ennustamisele. Aprilli kohta on palju looduskõnelusi. Tähelepanuväärne on, et aprillis ennustatakse üldiselt lähenevat soojaperioodi maikuus, ent on ka palju vastukäivat, eriti just ilmaennustuses. Jõhvi ennustus: *mida aprill ehitab, seda mai lahutab*. Väandra ennustus: *soe aprill – vilu mai*. (Hiemäe 1981: 101, 103)

3.4.1. Eesti

a. *jürikuu, jüripäevakuu* (Hiemäe 2006: 56) – nimetus tuleneb kristliku kultuuri tähtpäeva nimetusest *jüripäev* (23. aprillil). Päev on saanud oma nime pühalt Jürilt. Kirikukalendri püha Jüri on tänini oluline kunsti ja kirjanduse inspireerija, lohetapja, keda on peetud kristluse

võidu sümboliks paganluse üle (Hiimäe 1998: 107). VMS *jürikuu* levikut ei kirjelda, küll aga on tähtpäeva nimetus *jüripäev* üle-eestilise levikuga (VMS 142).

b. *kevadekuu* (Hiimäe 2006: 56)

c. *lihavõttekuu* (Hiimäe 2006: 56) – nimetus tuleneb tähtpäeva nimetusest *lihavõtted* ehk *ülestõusmispühad*. Et *lihavõtted*, *lihavõttepühad* tähtpäevana ja ka tähtpäeva nimetusena on tuntud üle terve Eesti ala (VMS 433), võiks sama oletada ka kuu nimetuse kohta.

d. *linnukuu* (Hiimäe 2006: 56) – vt ptk 3.3.1. e. Samas võib *linnukuu* nimetus viidata linnulaastude ehk linnupuude toomisele, varahommikune linnulaastude toomine anda virkust kogu suveks (Hiimäe 1981: 164-164).

e. *mahlakuu* (Hiimäe 2006: 56; EVS 28; EKSS III: 315) – nimetus on seotud looduses toimuvaga, st lehtpuudel mahlade jooksmise ajaga (EKSS III: 315). Nimetuse *mahlakuu* levik: Kuu VNg Lüg Mar Aud Juu Jür JõeK Koe VJg Trm Hls Har Plv Ráp Lei Lut (VMS 11).

f. *poolikuu* (Hiimäe 2010: 99) – kuu nimetuse tähendus pole teada (Hiimäe 2010: 99).

g. *porikuu* (Hiimäe 2006: 56)

h. *puhke[mis]kuu* (Hiimäe 2010: 99)

i. *sulakuu* (Hiimäe 2006: 56)

j. *vetekuu* (Hiimäe 2006: 56)

3.4.2. Liivi

jürikškū (LELS 97) – nimetus antroponüümset päritolu ning tuleneb rahvakalendri tähtpäeva nimetusest *jüripäev*. Vrd ptk 3.4.1. a.

3.4.3. Vadja

uhtikuu (HK 2014), vrd sm *huhtikuu* (vt 3.4.4. a.)

3.4.4. Soome

a. *huhtikuu* (Vilkuna 1968: 96) – *huhti* tähendab alet. See on aeg, mil põletati alet, sellest ka nimetus *huhtikuu* (Vilkuna 1968: 96).

b. *kiimakuu* (Vilkuna 1968: 96) – *kiimakuu* tähendab metsalindude tähelepanuväärset paljunemist (Vilkuna 1968: 96).

c. *sulamakuu* (Vilkuna 1968: 96) – nimetus viitab lume sulamisele (Vilkuna 1968: 96).

d. *suvikuu* (Vilkuna 1968: 96) – nimetus viitab suve lähenemisele (Vilkuna 1968: 96).

3.4.5. Karjala

a. *sulamakuu* (Ogneva, Konkka 2013: 39)

b. *sulakuu* (Ogneva, Konkka 2013: 150)

3.4.6. Vepsa

sulaku (HK 2014)

3.5. Mai

Maid peetakse puude lehte minemise ning rohukasvu algust märkivaks kuuks. Maikuu saabumise juurde kuuluvad näiteks lillede ja roheline ehk meiude (tuppa) toomisega, samuti suve ja talve võitluse imiteerimine. Suve ning õitseaja algust tähistatakse 1. mail ning suvistepühadel. Tänapäeval on 1. mai töörahva seas rahvusvaheline pidupäev, mil tervitatakse lähenevat soojemat aega. Mai on seotud ka ilma- ja saagiennustamisega. (Lätt 1984: 150-151)

3.5.1. Eesti

a. *elukuu* (Hiemäe 2010: 99)

- b. *kesakuu* (Hiimäe 2010: 99) – *kesakuu* ehk kesaharimise aeg (Hiimäe 2010: 99).
- c. *külvikuu* (Hiimäe 2006: 56)
- d. *laulukuu* (Hiimäe 2010: 99)
- e. *lehekuu* (Hiimäe 2006: 56), *lehehakkamise kuu* (Hiimäe 2010: 99) – *lehekuu* ehk mai. Nimetus levinud üle Eesti: Kuu VNg Lüg Jõh Jäm Ans Khk Krj Pha Pöi Muh Emm Rei Phl Mar Vig Mih Tõs Tor Juu JõeK Kad Trm Kod Lai KJn Trv Krk Hel Võn Har Plv Se Lut (VMS 420).
- f. *mahlakuu* (Hiimäe 2010: 99)
- g. *meiukuu* (Hiimäe 1998: 117) – *meig-* ‘(pühadeks) tuppa toodud noorte lehtedega puu v oksad’. Suvisteks toodi meiud tuppa (ÕS 533). *Meiukuu-*, *meikuu*, nimetus levinud peamiselt saartel: Khk Mus Krj Muh Phl Mär (VMS 23). Kaskede ehk meiude toomise aeg (Hiimäe 2010: 99).
- h. *nelipühakuu* (Hiimäe 2006: 56) – nelipühad ehk suvisted. Nelipühadeks v nelipühiks toodi kased tuppa (ÕS 589). Tähtpäeva *nelipühad* nimetus levinud üle Eesti: Jõe Kuu Hlj VNg Lüg Jõh IisR Vai Jäm Ans Khk Kaa Pha Vil Jaa Pöi Muh Rei Phl Noa LNg Mar Kul Mär Vig Kir Lih Mih Tõs PJg Tor HMD Kei Hag Rap Juu Kos HJn JõeK Tür Pai Koe Kad IisK Kod Lai Plt Krk Puh Har Plv (VMS 83).
- i. *rõõmukuu* (Hiimäe 2010: 99)
- j. *sugukuu* (Hiimäe 2010: 99)
- k. *suvikuu* (Hiimäe 2010: 99) – *suvikuu* ehk suverohelise saabumise aeg (Hiimäe 2010: 99).
- l. *suvistepühakuu* (Hiimäe 2006: 56) – suvisted ehk nelipühad. Toob suvisteks kased tuppa (ÕS 879). *Suvistepühade* nimetuse levik: Saa IisK Trm Kod MMg Lai KJn Vil Trv Hls Krk Hel Ran Puh Nõo TMr Võn Ote Rõn San Kan Urv Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se (VMS 450).
- m. *õiekuu* (Hiimäe 2006: 56)

3.5.2. Soome

toukokuu (Vilkuna 1968: 111; SESS 2003: 515) – *touko* tähendab suvivilja külvamist ning üldisemalt kevadisi põllutöid (SESS 2003: 515).

3.5.3. Karjala

a. *kylvökuu* (Ogneva, Konkka 2010: 21; KKS 1974: 519) – *kylvökuu* ehk külvikuu algab kevadisest nigulapäevast ehk 9. maist (KKS 1974: 519).

b. *oraskuu* (HK 2014) – *oras* ‘rukkioras’ (SESS 2003: 1060).

3.5.4. Vepsa

semendku (HK 2014) – vepsa *semen* ‘seeme’.

3.6. Juuni

Arvati, et juuni ilmad on vastavuses detsembri ilmadega, nagu muudel rahvastelgi. Saagiennustus lähtus pigem fenoloogilistest tähelepanekutest. Karja rahvatarkus: *kui juunikuus pala, on joulu aegu külm.* (Hiemäe 1984: 238)

3.6.1. Eesti

a. *jaanikuu* (Hiemäe 2006: 56) – nimetus tuleneb tähtpäevast *jaanipäev* (24. Juuni). *Jaan* on pärit ristija Johannese nimest (Hiemäe 1985: 16). *Jaanipäeva* nimetus levinud üle Eesti: Jõe Kuu Hlj Lüg Jõh Vai Jäm Ans Khk Mus Kaa Krj VII Jaa Pöi Muh Emm Rei LNg Rid Mar Kul Mär Vig Kir Lih Kse Han Var Tõs Pär Hää Ris HMD Kei Rap Juu Kos Jür JõeK JMd JJn VMr Kad Rak VJg Sim Kod Ksi Lai Plt KJn Trv Krk Hel Ran Puh Nõo Võn Kan Urv Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se Lei Lut (VMS 106).

b. *kesakuu* (Hiemäe 1998: 135) – *kesa* on talivilja kasvatamiseks ettevalmistatav külvikorraväli (EES 146). *Kesakuu* all mõistetakse ka kesaküнди (Hiemäe 1984: 238).

Kesakuu nimetus on levinud üle Eesti: Kuu Hlj VNg Lüg Jõh Vai Jäm Ans Khk Krj VII Põi Muh Emm Rei LNg Rid Mar Kul Mär Vig Kir Lih Kse Var Mih Tõs Khn Aud Tor Hää Saa Ris Juu Kos Amb JMd Tür Pee Koe VMr Kad Rak VJg Sim Iis Trm Kod Pal Ksi Lai Plt KJn Trv Hls Krk Hel Ran Puh Nõo Kam Ote Rõn San Kan Har Rõu Plv Vas Röp Se (VMS 205–206).

c. *piimäkuu* (Hiemäe 2006: 56; EVS 126) – nimetus tuleneb sellest, et juunis pidavat lehmad hästi piima andma. Lõunaeesti sõna.

d. *pärnakuu* (Hiemäe 1998: 135) – juunis puhkevad pärnaõied, mis oli oluline pärnaniine varumise aeg.

e. *suvekuu* (Hiemäe 2006: 56)

3.6.2. Vadja

kiurukuu (HK 2014) – *kiuru* ‘lõoke’ (VKS 436).

3.6.3. Soome

a. *kesantokuu* (Vilkuna 1968: 138) – *kesanto* - ‘kesa, põllumaa’ (SESS 2003: 484).

b. *kesäkuu* (Vilkuna 1968: 138; SESS 2003: 490) – nimetus viitab aastaajale (Vilkuna 1968: 138).

c. *kyntökuu* (Vilkuna 1968: 138) – nimetus viitab põllumeeste töödele (Vilkuna 1968: 138).

d. *suvikuu* (Vilkuna 1968: 138)

3.6.4. Karjala

kezäkuu (HK 2014)

3.6.5. Vepsa

kezaku (HK 2014)

3.7. Juuli

Juuli rahvapärane nimetus on *heinakuu*, sama tüve kasutavad mitmedki teised rahvad, näiteks venelased, sakslased, soomlased, lätlased ja teised. Kahtlemata on juulikuu tähtsaimaks tööks heinategu, ka ilmade osas pööratakse sellele tähelepanu. Juuli kui kõige palavam kuu. Juulit peeti sobivaks ka teiste tööde osas, näiteks lehtpuuvõsa raiumiseks ja uudismaa raadamiseks. (Hiiemäe 1985: 187) Nimetus *juuli* on pärit Julius Caesari nimest (Hiiemäe 1998: 151).

3.7.1. Eesti

a. *heinakuu*, *heinategemise kuu*, *haanakuu* (Hiiemäe 2006: 56) – nimetuse *heinakuu* levik: Kuu Lüg Jõh Jäm Ans Khk Mus Krj Pha Põi Muh Emm Rei Phl Mar Vig Kse Mih Tõs Pär Tor Ris Juu JõeK Kad VJg Trm Kod Lai KJn Trv (VMS 67).

b. *hobusenoogutuse kuu* (Hiiemäe 1998: 151) – Vändra rahvatarkus viitab, et *obusenoogutuse kuu* nimetus tuleneb sellest, et hobune kiinide eemaletõrjumiseks pidevalt pead noogutab (Hiiemäe 1985: 187).

c. *jaagupikuu* (Hiiemäe 2010: 99), *jaakapäevakuu* (Hiiemäe 2006: 56), *jakobikuu* (Hiiemäe 1998: 151) – nimetus tuleneb tähtpäevast *jaagupipäev* ja *jakobipäev*. *Jaagupi* nimetus pärineb apostel Jaakobi nimest, kes oli Jeruusalemma piiskop (Hiiemäe 1998: 161). Jaagupipäevaks ja jakobipäevaks ehk 25. juuliks olid heinataimed puitunud, ees ootas rukkilõikus (Hiiemäe 2010: 143). Jaagupipäev tähendab üldiselt heinaaja lõppu ja lõikuse algust (Vahtre 2000: 61).

d. *karusekuu* (Hiiemäe 1998: 151) – nimetus tuleneb karusepäevast ehk maretapäevast, mis on 13. juulil. Karusepäev ehk kesksuve püha (ÕS 305). Nimetuse levik: Muh Mar Vig Kse Mih Tõs Aud Nis Kei Juu Koe (VMS 182).

e. *mädakuu* (Hiiemäe 1998: 151) – juulit peeti pärimuste järgi *mädakuuks* nagu augustigi, kuna siis ei kasva haavad kinni, vaid kipuvad hoopis pahaks minema (Hiiemäe 1985: 187).

f. *niidukuu* (Hiimäe 2010: 99)

g. *olevikuu* (Hiimäe 1998: 151) – nimetus tuleneb tähtpäevast *olevipäev*, mis on Olevi surmapäeval, 29. juulil. *Olev* tuleneb Norra kuninga Olav II Haraldssoni järgi, kes oli ka sõdalane ja piraat Läänemerel ja Normandias, kes võttis seal vastu ristiusu (Hiimäe 185: 278). Nimetuse levik: Jäm Ans Khk Mus Muh Emm Käi Rei Phl JõeK Kod Har (VMS 140).

h. *putkekuu* (Hiimäe 2010: 99) – *putkekuu* ehk heinputkede õitseae (Hiimäe 2010: 99).

3.7.2. Vadja

einäkuu (HK 2014) – nimetus viitab samuti heinategemise perioodile.

3.7.3. Soome

a. *heinäkuu* (Vilkuna 1968: 164; SESS 2003: 221) – nimetus viitab töökalendrile ehk heinategude ajale.

b. *karhunkuu* (Vilkuna 1968: 176) – karusepäeva tähistati nii Eestis kui ka Soomes (Vilkuna 1968: 176). Vt ptk 3.7.1. d.

3.7.4. Karjala

heinykuu (HK 2014)

3.7.5. Vepsa

heinku (HK 2014)

3.8. August

Kuna augustikuu on põllumehele viljalõikuse aeg, tulenevad sellest ka mõned rahvapärased kuude nimetused, näiteks *lõikuskuu*, *põimukuu* ja *rukkikuu*. *Mädanemiskuu* nimetust kannavad lisaks Eestile ka veel näiteks rootslased, taanlased ja soomlased. Trükised on aidanud levitada endeid augusti ilmade vastavusest sügise ja talve ilmade kohta. (Hiiemäe 1991: 9)

3.8.1. Eesti

a. *hallituskuu* (Hiiemäe 2010: 99) – vt ptk 3.8.1. e.

b. *kirbukuu* (Hiiemäe 2010: 99)

c. *leebäkuu* (Lutsi) (Hiiemäe 2006: 56) – leivakuu. Uudseviljast saab sellel ajal leiba teha.

d. *lõikuskuu* (Hiiemäe 2006: 56), *lõikusekuu* (VMS 478) – nimetuse levik: Kuu Lüg Jäm Ans Khk Kaa Krj Pha Pöi Muh Emm Rei Phl Mar Vig Mih Tös Pär Tor Ris Nis Juu Jür JõeK VJg Trm Kod KJn Hls (VMS 478). Lõikus ehk viljalõikus, -koristus; saagikoristus (EKSS III: 228).

e. *mädakuu* (Hiiemäe 2006: 56), *mädanemiskuu* (Hiiemäe 1991: 9) – vanarahva teadmiste järgi augustikuu haavad ei parane, samuti läheb ka näiteks leib kergesti hallitama ja liha ussitama, sellest tuleneb ka nimetus *mädakuu* (Hiiemäe 2010: 144). Augustis riknevad toidudained ning võsu ajamata mädanevad raiutud lehtpuudel ka juured (Hiiemäe 1991: 9).

f. *põimukuu* (Hiiemäe 2006: 56) – põim ehk viljalõikus (ÕS 734).

g. *pärtlikuu* (Hiiemäe 2010: 99) – nimetus tuleneb tähtpäevast *pärtlipäev* (24. august), Pärtlipäev märgib sügise saabumist, saakide valmimist ja lõikusaja tööjärge (Hiiemäe 2010: 241). *Pärtel* on eestindatud nimi apostli nimest Bartholomeus, kes oli kapsapeade kui eestlaste tähtsaima toiduaine pööraja (Hiiemäe 1998: 177).

h. *rukkikuu* (Hiiemäe 1998: 169), *rukkikülvikuu* (Hiiemäe 2006: 56) – rukis on kõrreline kultuurtaim, mille teradest tehakse leivajahu (EES 438).

i. *viljakuu* (Hiiemäe 1998: 169), *viläkuu* (Leivu) (Hiiemäe 2006: 56)

3.8.2. Soome

- a. *elokuu* (Vilkuna 1968: 197; SESS 2003: 135) – *elokuu* ehk lõikuskuu (SESS 2003: 135).
- b. *kylvökuu* (Vilkuna 1968: 197) – nimetus tuleneb rukkikülvi ajast (Vilkuna 1968: 197).
- c. *mätäkuu* (Vilkuna 1968: 197) – soomlased nimetavad mädakuuks nii augustikuud kui ka ajavahemikku 23.07 – 23.08 (Hiiemäe 1991: 9). Vt ka ptk 3.8.1. e.

3.8.3. Karjala

- a. *elokuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 251) – vt ptk 3.8.2. a.
- b. *kegrikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21) – *kekri* on vana soome püha, mis võis algselt olla seotud lõikuspidustustega.

3.8.4. Vepsa

eloku (HK 2014)

3.9. September

Septembrikuus jätkusid põllumeeste tööd- viljalõikus ja rehepeks, üks põhilisi töid oli ka kartulivõtt. Augustis hakati ka jahil käima. Septembris hakati märkama sügisemärke looduses ning püüti ette arvata edaspidiseid ilmu. (Hiiemäe 1991: 105)

3.9.1. Eesti

- a. *jahikuu* (Hiiemäe 1998: 180) – *jahikuu* ehk jahihooaja algus (Hiiemäe 2010: 99).
- b. *kaalukuu* (Hiiemäe 2010: 99) – *kaalukuu* ehk saakide mõõtmise aeg (Hiiemäe 2010: 99).

c. *kanarbikukuu* (Hiimäe 2006: 57) – kuna kanarbik õitseb ka veel septembris, on kuu nimetus ilmselt sellest tulnud.

d. *leheminegikuu* (Hiimäe 2006: 57)

e. *lõikamisekuu* (Hiimäe 2010: 99) – nimetus võib pärineda lõikustänupühadest, mis on kirikukalendris oktoobri teisel pühapäeval (Hiimäe 2010: 153).

f. *mihklikuu* (Hiimäe 2006: 57) – nimetus tuleneb tähtpäevast *mihkclipäev* (29. september). *Mihkel* pärineb peaingel Miikaeli nimest, kes oli Uue Testamendi tegelane (Hiimäe 1991: 133). *Mihklikuu* näitab, et suvi on läbi, kuna vihma sajab palju ja enamike välitöödega oli vaja ühele poole saada (Hiimäe 2010: 149). Mihkclipäev oli septembrikuu kõige olulisem tähtpäev (Hiimäe 1991: 105).

g. *pohlakuu* (Hiimäe 1998: 180)

h. *sügisekuu* (Hiimäe 2006: 57)

3.9.2. Liivi

mikl̄kū (LELS 189) – *mikl̄kū* ehk mihklikuu, september. *Mikl̄p̄āva* ehk mihkclipäev, 29. september. Vt ptk 3.9.1. f.

3.9.3. Soome

syyskuu (Vilkuna 1968: 213) – nimetus viitab aastaajale ehk sügisele.

3.9.4. Karjala

syvyskuu (HK 2014) – vt ptk 3.9.3.

3.9.5. Vepsa

sügüz'ku (HK 2014)

3.10. Oktoober

Oktoobri kõige levinuim rahvapärane nimetus on ilmselt *viinakuu*, mille tähendust võib selgitada sügise viinaajamisega mõistates. Tähtpäevade poolest on oktoober kõige vaesem kuu. Kuna hingedeag algas juba mihkclipäevast, jäi kogu oktoobrikuu hingedeaja sisse. Lehtede kolletamine ning varisemine, samuti teede poriseks muutumine on oktoobrikuu iseloomulikumaid märke. Suvetööd loeti mihkclipäevast lõpetatuks, sellest alates nimetati oktoobrit *sügisekuuks*. (Hiiemäe 1991: 209)

3.10.1. Eesti

a. *hallakuu* (Lutsi) (Hiiemäe 2006: 57)

b. *hingekuu* (Hiiemäe 1998: 191) – nimetus tuleneb hingedele pühendatud ajavahemikust (Hiiemäe 2010: 155).

c. *kooljakuu* (Hiiemäe 1998: 191) – koolja (kuulja) ehk surnu, levik: VNg Vai Jäm Khk Mus Kaa Krj Pha Pöi Muh Phl Mar Var Juu Lai Plt Hel Ran Puh Nõo Kam Ote San Kan Krl Har Rõu Plv Vas Ráp Se Lei Lut (VMS 271). Kuna hingedele oli pühendatud pikem ajavahemik ehk hingedeag, tuleneb sellest ka nimetus *kooljakuu* (Hiiemäe 2010: 155).

d. *kolletamiskuu* (Hiiemäe 2010: 99) – nimetus tuleneb tähtpäevast *kolletamisepäev*, mis on 14. oktoobril. Arvati, et ristiusu eel jagas tähtpäev aasta neljaks võrdseks osaks. Nimetus viitab ka puulehtede kolletamisele (Hiiemäe 1991: 212).

e. *kosjakuu* (Hiiemäe 2010: 99) – üha läheneva talve puhul said hoogu kosjaskäimised (Hiiemäe 1991: 229).

f. *leheminegikuu* (Hiiemäe 2006: 57); *lehevarisemiskuu* (Hiiemäe 2010: 99)

g. *orjakuu* (Hiiemäe 2010: 99) – teotöölise öise rehepeksu hooaeg (Hiiemäe 2010: 99).

h. *paatrõhelmekuu* (Lutsi) (Hiiemäe 2006: 57) – *paatrõ* ehk kapsa juurehaigus, levik: Urv Har (VMS 157).

i. *porikuu* (Hiiemäe 2010: 99)

j. *rehekuu* (Hiiemäe 2006: 57) – rehe all peksti kootidega vilja, sellest tuleneb ka nimetus *rehekuu* (Hiiemäe 2010: 152).

k. *roojakuu* (Hiiemäe 2006: 57) – *roojakuu* levik: Kuu VNg Lüg Rei Mar Ris Rap Juu Jür Sim Trv (VMS 340).

l. *räisäkuu, räisäkuu* (Hiiemäe 2006: 57) – *räiss* ehk rahe, levik: Hel Ote San Urv Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se Lei Lut (VMS 357). *Räisapäev* ehk rahepäev ja jääpäev (Hiiemäe 1984: 167).

m. *simunakuu* (Hiiemäe 1998: 191) – nimetus tuleneb tähtpäevast *simunapäev* (28. oktoober). *Simun(a)* tuleneb apostli Siimoni nimest (Hiiemäe 1998: 194). Eesti rahvakalendris külmade tuleku ja taliteede tekkimise tähis (EKSS V: 228).

n. *sügisekuu* (Hiiemäe 2010: 99)

o. *vihmakuu* (Leivu, Lutsi) (Hiiemäe 2006: 57)

p. *viinakuu* (Hiiemäe 2006: 57) – nimetuse levik: Kuu Lüg Jõh Jäm Ans Khk Mus Kaa Krj Pha Põi Muh Emm Rei Phl Mar Mär Vig Mih Pär Tor Hää Juu JõeK Kad VJg Trm Kod Lai KJn Võn Har Plv (VMS 675). *Viinakuu* nimetus on meile jõudnud sakslaste kaudu, kuna see seostus sügisese viinaajamisega mõisates (Hiiemäe 1991: 209).

3.10.2. Soome

a. *likakuu* (Vilkuna 1968: 228) – *lika* ehk sopp ja pori (SESS 2003: 719), *lokakuu* (HK 2014; Vilkuna 1968: 228) – *loka* ehk pori ja muda (SESS 2003: 737).

b. *ruojakuu* (Vilkuna 1968: 228), vrd eesti *roojakuu*, 3.10.1. k.

3.10.3. Karjala

a. *ligakuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 21) – vt ptk 3.10.2. a.

b. *rändykuu* (Ogneva, Konkka 2013: 22) – nimetus tähendab ilmselt rännukuud, mis viitab lindude rännule.

c. *tedrikuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21) – *tedri* ehk teder.

3.10.4. Vepsa

reduku (HK 2014) – *redu* ‘pori’.

3.11. November

November tähistab fenoloogilise talve saabumist. Olenevalt kliimaoludest arvestavad erinevad rahvad talve tulekut tähtpäevade järgi. Talve tulek tõi kaasa erinevad talvetööd, näiteks tehti algust ehituspalkide lõikusega. Tüdrukud hakkasid rohkem koos käima, et pidada ühiseid tööõhtuid ning hoogu sai ka noormeeste kosjaskäimised. Nagu ka oktoobriski, pole rahvapärane ilmaprognoos novembris enam kuigi levinud. Kaudselt määrati kevadist külviaega novembrikuu esimese härmatise järgi. (Hiemäe 1991: 229)

3.11.1. Eesti

a. *hallakuu* (Lutsi) (Hiemäe 2006: 57)

b. *hingekuu* (Hiemäe 2006: 57) – nimetus tuleneb hingedepäevast – surnute mälestuspäev, 2. novembril.

c. *kadrikuu* (Hiemäe 2010: 99) – nimetus tuleneb kadripäevast, 25. novembrist, mil kadrisandiks käimise kommet seostati karjaõnnega (Hiemäe 2010: 243). Nimi *Kadri* pärineb Aleksandria pühaku Katariina nimest (Hiemäe 1998: 224).

d. *külmakuu* (Hiemäe 2006: 57)

e. *lumekuu* (Hiemäe 2010: 99)

f. *mardikuu, mårdikuu* (Hiemäe 1998: 208) – nimetus tuleneb tähtpäevast mardipäev, mis on 10. (algsest 11.) novembril. Nimi *Mart* tuleneb Tours'i piiskop Martinuse nimest, kes oli sõjamees. Martinus hukkus 11. novembril (Hiemäe 1994: 9). See on eesti rahvakalendris päev, millega on seotud mardisandiks käimine (EKSS III: 345).

g. *marukuu* (Hiemäe 1998: 208)

h. *rääzäkuu* (Lutsi) (Hiemäe 2006: 57) – vt ptk 3.10.1. l.

i. *süküskuu* (Hiemäe 2006: 57) – lõunaesti *süküs*, kirderanniku *sügüs(e)* (EES 501).

j. *talvekuu* (Hiemäe 2006: 57) – novembri tuntuim rahvapärane nimetus, kuna see märgib fenoloogilise talve saabumist (Hiemäe 1991: 229).

3.11.2. Soome

marraskuu (HK 2014; Vilkuna 1968: 252) – *marras* viitab hingedele, surnutele ja vaimudele (Vilkuna 1968: 252).

3.11.3. Karjala

a. *kylmykuu* (HK 2014; Ogneva, Konkka 2013: 21) – nimetus viitab lähenevale külmale.

b. *miikkulankuu* (Ogneva, Konkka 2013: 21; KKS 1983: 321) – nimetus tuleneb talvisest nigulapäevast, mida pühitseti vana kalendri järgi 19. novembril. Nimetus tuleneb pühaku Nikolaus nimest (Hiemäe 1994: 267).

3.11.4. Vepsa

kuł' mku (HK 2014) – vt ptk 3.11.3. a.

3.12. Detsember

Detsembri rahvapärased nimetused annavad märku talve ning jõulude saabumisest. *Talvekuu* nii novembri kui ka detsembrina märgib talve saabumist. Suuremateks välitöödeks oli metsaraiumine ning ehituspalkide langetamine. Detsember kui „surnud aeg”, mis looduses suurt midagi ei toimunud, mahlad puudes ei liikunud. Naiste käsitöö jäi enne jõule soiku, kuna hakati tegema ettevalmistusi saabuvateks pühadeks. (Hiimäe 1994: 263)

3.12.1. Eesti

a. *jõulukuu* (Hiimäe 2006: 57) – jõulud on Kristuse sünnipäevana peetavad pühad; talvise pööripäeva tähistamine (EES 104). *Jõulukuu* levik: Lüg Jõh Khk Mus Krj Pha Põi Muh Phl Mar Mär Vig Mih Tõs Pär Juu JõeK Kad VJg Trm Kod KJn Hel Võn Urv Plv (VMS 133).

b. *mängukuu* (Hiimäe 1998: 240) – *mängukuu* ehk jõulumängude aeg (Hiimäe 2010: 99). Jõuluaegsed harrastusmängud ning noorte kooskäimised ja käsitööõhtud (Hiimäe 1994: 263).

c. *talsipühikuu* (Hiimäe 2006: 57) – talsipühine ehk jõulune, levik: Se (VMS 484). *Talsipühakuud* peetakse talve alguseks (Hiimäe 2010: 176).

d. *talvekuu* (Hiimäe 2006: 57) – vt ptk 3.11.1. j.

e. *talvistekuu* (Hiimäe 2010: 99) – nimetus tähendab talve algust (Hiimäe 2010: 176). *Talvistekuu* nimetus on levinud Kihnus (Hiimäe 1994: 263).

f. *talvistepühakuu* (Hiimäe 1998: 240) – *talvistepüha* ehk jõulud, levik: Trv Krk Hel Puh Nõo TMr Võn Kam Ote Rõn Kan Urv Krl Har Rõu Plv Vas Röp Se Lei Lut Kra (VMS 485). Talvistepüha- eesti rahvakalendris ajavahemik toomapäevast nuudipäevani, hiljem on samastunud ristiusu jõuludega. Talvistepühad olid ennemuiste talve alguse pühad (EKSS V: 626).

3.12.2. Vadja

jõulukuu (HK 2014)

3.12.3. Soome

a. *joulukuu* (HK 2014; Vilkuna 1968: 270)

b. *talvikuu* (Vilkuna 1968: 270).

3.12.4. Karjala

talvikuu (HK 2014; KKS 2005: 37)

3.12.5. Vepsa

tal'vkuu (HK 2014)

4. Kuu nimetuste liigitus tähenduse alusel

Paljud eesti ja teiste läänemeresoome rahvapäraste kuude nimetused on tekkinud seoses elulaadi ja elatise hankimise viisidega. Looduse, maaviljeluse ja karjakasvatusega seotud kuude nimetused on püsinud arvatavasti sajandeid. Kuude nimetused kajastavad meie aastaajalisi muutusi (Hiiemäe 2010: 47).

Kuude rahvapäraseid nimetusi on võimalik analüüsida mitmel erineval moel, nende nimetusi saab jagada lähtuvalt nende tähendustest erinevatesse kategooriatesse, näiteks loodusnähtused, töökalendril põhinevad ning tähtpäevadest tulenevate nimetuste järgi. Leidub kuude nimetusi, mille tähendust pole seni suudetud tuvastada, näiteks *poolikuu* (vt Hiiemäe 2010: 99).

4.1. Loodusest lähtuvad kuude nimetused

Väga paljud rahvapärased kalendrikuu nimetused viitavad looduses toimuvale, näiteks ee *helmekuu* märtsi tähenduses ning sm ja krj *helmikuu* veebruari tähenduses, mille nimetus kajastab külmal ajal tekkinud jäähelmeid. *Mahlakuu* märgib aega, millal puudesse tuleb mahl, *lehekuu* ning *lehehakkamise kuu* aega, mil puudele tulevad lehed, samuti kajastab *õiekuu* looduse õitsele puhkemist ning *pärnakuu* pärnade õitsemise aega. Sügise saabumist märgivad *leheminegikuu* ja *lehevarisemiskuu*, mis viitavad lehtede langemisele, *hallakuu* võib viidata jääkristalli kihile maapinnal. *Kolletamiskuu* tähendab puulehtede kolletamist, samas on nimetus seotud ka tähtpäevaga *kolletamisepäev*.

4.1.1. Ilmadest tulenevad kuude nimetused

Rahvakalendrit vaadates saame aimu ka ilmast, näiteks vps *viluku*, *vilu* 'külm'. Ka *radokuu*, *rajukuu* ja *radukuu* võiks liigendada ilmade järgi, sest *radokuu* tähendab rajude aega. *Pakkaskuu*, *pakane* 'külm', vdj *tuiskukuu*. Krj *lumikuu* ja *tuhukuu* (*tuhu* – 'lumetuisk'), vps *uhoku* (*uho* – 'tuisk') veebruari tähenduses. *Sulakuu* ja *vetekuu*, sm ja krj *sulamakuu*, vps *sulaku* märgivad lume sulamist. Märtsi tähenduses *hangekuu* ning krj *hankikuu* kajastavad samuti lumist aega. Soome *maaliskuu* tähendab maa paljastumist lumest. *Räisäkuu* ja *räisäkuu* tähendavad rahet ja lörtsi. Sm *likakuu* ja *roojakuu*, samuti krj *ligakuu* ning vps *reduku* tähendavad porikuud. *Vihmakuu*, *porikuu* ja *roojakuu* kajastavad samuti

oktoobrikuiseid tavapäraseid ilmanähtusi. *Marukuu* viitab ilmselt tormistele ilmadele. Ee *külmakuu*, krj *kylmykuu* ja vps *kul'mku*, *tuisukuu* ja *lumekuu* 'november'.

4.1.2. Loomade ja lindude elulaadi kajastavad kuude nimetused

Kaarnakuu nimetus tuleneb ilmselt linnu nimetusest *kaaren* 'ronk'. *Hundikuu* näitab huntide indlemisaega, lõunaestikeelne *soesõidukuu* kajastab samuti huntide jooksuaega. Lindude nimetusi märgivad veel krj ja vdj *kiurukuu*, *kiuru* 'lõoke'. *Kassikuu* 'märtsi' puhul võib oletada, et nimetus on seotud pajuurbadega, mis meenutavad oma pehmuselt kassipoegi, samas võib nimetus viidata ka kasside innaajale nagu ka sm *kissojen kiimakuu*. *Linnukuu* märtsi ja aprilli tähenduses märgib lindude tagasijõudmist lõuna poolt. *Hobusenoogutusekuu* näitab, et juulis levivad putukad, kelle eemalepeletamiseks hobune peaga noogutas. Augusti üks nimetustest *kirbukuu* võib viidata kirpude paljunemisele, kuna paljunemist võis soodustada soe august. Krj *rändykuu* ja *tedrikuu* 'oktoober' võib viidata ajale, mil linnud hakkasid rändama lõuna poole.

4.1.3. Taimed

Meiukuu tähistab aega, mil (suvisteks) toodi tuppa meiud ehk kased. Vps *semendku* 'mai', *semen* tähendab seemet, mis vihjab ajale, kui hakati külvama seemneid, sm *oraskuu* 'mai'. *Putkekuu* 'juuli' märgib heinputkede õitseaega. *Kanarbikukuu* viitab kanarbiku õitsemisele, ehkki õitsemise aeg algab varem kui septembris. Oktoober kui *paatrõhelmekuu*, *paatrõ* tähendab kapsa juurehaigust.

4.2. Aastaaegadest tulenevad kuude nimetused

Kalendrikuudest peegelduvad ka aastaaegade nimetused, näiteks *kevadekuu*, krj *kevätkuu*, vps *kevüz'ku*. Võib oletada, et *rõõmukuu* ja *laulukuu* 'mai' seostuvad hea ja helge ajana, mil lumi on ära sulanud ning tervitatakse lähenevat suve. Samuti *puhkemiskuu* viitab ilmselt ajale, mil puudele ja põõsastele hakkavad lehed tekkima. Ee *suvekuu*, ee ja sm *suvikuu* märgivad suvist aega, sm *kesäkuu* ja *suvikuu*, krj *kezäkuu*, vps *kezaku*. *Sügisekuu*, *sükiiskuu* vrd sm *syyskuu*, krj *syvyskuu* ning vps *sügüz'ku*. *Talvistekuu* tähendab talve algust, *talvekuu* ja *süidakuu*

‘jaanuar’ viitavad talve keskpaigale, niisamuti sm *tammikuu* ja *sydänkuu*, krj *syväinkuu* ja *syväintalven kuu* ‘südataalve kuu’. Lv *tõlakü*, sm ja krj *talvikuu* ning vps *tal´vkuu* ‘talvekuu’.

4.3. Töökalendril põhinevad kuude nimetused

Kalendrist kajastub ka tööde aeg. Tööd võisidki viia kalendri tekkeni, sest oli vaja kuidagi aega jaotada ja aja perioode nimetada. Vdj *uhtikuu* ja sm *huhtikuu* tähendavad alet, sellel ajal tehti alepuid. Külvamise algusaega märkiva ee *külvikuu*, krj *kylvökuu* ning sm *kyntökuu*, *kylvökuu* ja *toukokuu*. *Rukkikuu* ja *rukkikülvikuu*, mil oli parim rukkikülvi aeg. *Kesakuu*, sm *kesantokuu* ‘kesaharimise aeg’. *Niidukuu* märgib heina niitmise aega, samuti ka *lõikuskuu* ja *lõikusekuu*, sm ja krj *elokuu* ning vps *eloku*. Ka *põimukuu* tähendab viljalõikust. Heinategu märkiv *heinakuu*, vdj *einäkuu* ja sm *heinäkuu*, krj *heinykuu* ning vps *heinku*. *Viljakuu* ning murdes *viläkuu* tähendavad vilja-aega. Rehepeksu aega näitab *rehekuu*. *Orjakuu* tähendab teotöölise öist rehepeksu aega. *Kaalukuu* tähendab saakide mõõtmist. Naiste töödele viitab *leebäkuu* ‘leivakuu’, kuna uudseviljast sai sellel ajal leiba teha.

4.4. Muudel tegevustel põhinevad kuude nimetused

Siinne alapeatükk sisaldab muudest tegevustest tulnud kuude nimetusi, kuna lähisugukeeltes vastavalt liigitavalt nimetusi ei ole õnnestunud leida. *Liukuu* nimetus tuleneb ilmselt vastlaliu järgi. Söögitegemisele viitab krj *mämmikuu*, *mämm* tähendab rukkijahust ja linnastest valmistatud lihavõtterooga. *Pohlakuu* võiks liigitada tegevuste alla, kuna kuu nimetus viitab ajale, mil sai minna metsa pohli korjama. *Jahikuu* tähistab jahihooaja algust, *kosjakuu* ‘oktoober’ on aeg, mil hakati üha rohkem kosjas käima. *Viinakuu* tähendab sügisest viinaajamist mõisates. *Mängukuu* viitab jõulumängudele.

4.5. Tähtpäevadest tulenevad kuude nimetused

Üks suurematest kategooriatest on kindlasti tähtpäevad, kuna neid leidub meie rahvakalendris rohkesti. Tähtpäevi oli tarvis selleks, et orienteeruda ajas (Vahtre 2000: 52). Paljud kuude nimetused on pärit tähtpäevadest, näiteks *uue aasta kuu* ‘jaanuar’ ning *vahtsõaastakuu*. Vdj *veerissekuu*, *veerisse* tähendab kolmekuningapäeva. *Näärikuu* ‘uus aasta’. *Küünlakuu*

nimetus tuleneb küünlapäeva järgi, 2. veebruarist. *Lihaheitokuu* 'veebruar' ja 'märts' nimetus tuleneb vastlapäevast. *Vastlakuu* võib olla nii veebruar kui ka märts. *Paastukuu* ning sm *paastonaikainen kuu* viitab lihavõtte-eelsele paastuajale. Sm *marjankuu* tähendab paastumaarjapäeva. *Lihavõttekuu* nimetus tuleneb ülestõusmispühadest. *Nelipühakuu* ja *suvistepühakuu* tähistavad suvistepüha aega. *Karusekuu*, sm *karhunkuu* nimetus tuleneb karusepäevast ehk maretapäevast, mis märgib kesksuve püha. *kolletamiskuu* on nimetuse saanud kolletamisepäeva järgi, mis on 14. oktoobril ning märgib talve saabumist loodusesse. *Hingekuu* viitab hingedele pühendatud ajavahemikust, samuti ka *kooljakuu*. Sm *marraskuu* viitab samuti hingedele ja surnutele. Ee ja vdj *jõulukuu*, sm *joulukuu* tähendavad jõule, samuti ka ee *talsipühikuu* ja *talvistepühakuu*.

4.6. Pühakud

Kiriklik ajaarvamine sai alguse katoliikluse kahtestamisest, mil hakati tähistama pühakute päevi. Kirikliku ajaarvamisega on seotud pühakutepäevad, sest paljud tähtpäeva ja kuude nimetused tulenevad hoopis pühakute nimedest. *Jürikuu* ning *jüripäevakuu*, lv *jūriškū* tulenevad jüripäevast, *Jüri* nimetus on tulnud püha Jüri järgi, keda peetakse kristluse võidu sümboliks paganluse üle. *Jaanikuu*, *Jaan* on tulnud ristija Johannese nimest. Apostel Jaakobi järgi, kes oli ka Jeruusalemma piiskop, on tulnud *Jakob* ja *Jaagup*, millest omakorda *jakobikuu*, *jaagupikuu*, murdes *jaakapäevakuu* 'juuli', mis märgib heinatöö lõppu ning lõikusaja algust. *Olevikuu*, *Olev* tuleneb Norra kuninga Olav II Haraldssoni järgi, kes võttis Läänemerel ja Normandias vastu ristiusu. *Pärtlikuu* nimetus tuleneb apostli Bartholomeusi nimest, kes oli legendi järgi kapsapeade kui eestlaste tähtsaima toiduaine pööraja. *Mihklikuu*, lv *mikiļkū*, *Mihkel* peaingel Miikaeli nimest. *Simunakuu* nimetus tuleneb apostel Siimoni nimest. *Mardikuu*, *Mart* pärineb piiskop Martinuse nimest. *Kadrikuu*, *Kadri* nimetus on pärit naispühaku Katariina nimest.

4.7. Uskumused ja nähtused

Rahva uskumuste kohaselt arvati, et *hallituskuu* ja *mädakuu*, sm *mätäkuu* on aeg, mil toit läheb hallitama ning sel ajal tekkinud haavad ei parane.

4.8. Sarnasused ja tähelepanekud

Kuude rahvapäraseid nimetusi uurides on märgata palju ühisjooni eesti keele ja teiste läänemeresoome keelte vahel, sest samu nimetamis põhimõtteid, sarnaseid kuunimetuste aluseks olevaid tüvesid esineb märkimisväärselt, näiteks *kesakuu* 'juuni', sm *kesä*, krj *kezä* ning vps *keza*. Samuti võib keeliti olla erinev tüvi, aga nimetuse aluseks oleva sõna tähendus on sama, nt ee *porikuu*, vps *reduku*, sm *likakuu* ja *lokakuu*. Aastaaegadest tulenevad kuude nimetused on üpris sarnased eesti ja teistes läänemeresoome keeltes, näiteks sügise algust märkiv *sügisekuu*, sm *syyskuu*, krj *syvyskuu* ning vps *sügiž'ku*. Ka tööd ja tegevused on näha teistes läänemeresoome keeltes, eriti hästi põllumeeste elulaad, näiteks maikuud märkiv ee *külvikuu*, sm *toukokuu*, krj *kylvökuu* ning vps *semendku* ning juuni *kesakuu*, sm *kesantokuu*, *kesäkuu* ning *kyntökuu*, krj *kezäkuu*, vps *kezaku*. Ka esineb läänemeresoome keeltes kuid, mille samasugune või sarnane vaste ei pruugi tähistada sama kuud, näiteks ee *helmekuu* ehk jaanuar ning sm *helmikuu* ehk veebruar. Samuti varieerub rahvati (ja ka ühe keele sees), mida nimetatakse *talvekuuks*: eesti keeles võib see tähistada nii novembrit kui detsembrit, soome ja karjala *talvikuu* märgib detsembrit, samuti vepsa *tal'vku*, samas liivi *tõlakū* tähendab jaanuari.

Mõningal määral on kindlasti võimalik määrata ka kuude nimetuse vanust. Võib arvata, et loodusel ning töökalendril põhinevad kuude nimetused võivad olla küllaltki vanad. Samas kristlikku eluviisi peegeldavad kuude nimetused (ee *lihavõttekuu*, *paastokuu*, vdj *veerissekuu* jms) ning eriti antroponüümset päritolu kuude nimetused ehk pühakute austamise päevadest tulenevad kuude nimetused (nt ee *mihklikuu*, lv *mikīlkū*) ei saa olla vanemad, kui ristiusu levik läänemeresoome piirkonda.

5. Kokkuvõte

Käesolev töö annab ülevaate kuude rahvapärastest nimetustest eesti keeles läänemeresoome keelte taustal. Töös uurisin, mille alusel on kujunenud rahvapärased nimetused, võimaluse korral on näidatud ka nimetuse levik. Töö üheks eeskujuks oli keeleteadlase Eduard Vääri 1953. aasta kandidaadiväitekiri sugulusalasest sõnavarast läänemeresoome keeltes, sarnaselt soovisin ka mina oma bakalaureusetööd üles ehitada.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada kuude rahvapäraste nimetuste tähendus ning vaadelda neid teiste läänemeresoome keelte taustal, tuues välja ka ühiseid jooni. Tööst järeldub, et sarnasusi oli palju.

Töö sissejuhatavates osades on selgitatud läänemeresoomlaste ajajaotamissüsteemi, et näidata, kuidas on välja kujunenud aasta jaotamine kuudeks. Ajaarvamine kujunes nii looduslike kui bioloogiliste rütmide põimumisel, mille ajendiks oli inimtegevuse sotsiaalne faktor, selle tagajärjel tekkis vajadus aega kooskõlastada. Aastaring saadi nädalaid, poolnädalaid ja päevi loendades. Kuu on kokkuleppeline ajahik, mille pikkuseks on umbes üks sünoodiline kuu (29,5 ööpäeva). Töö põhiosa ehk 3. – 4. peatükk sisaldavad selgitustega kuude rahvapäraste nimetusi eesti, liivi, vadj, isuri, soome, karjala ja vepsa keeles. Kõige rohkem on käsitletud keeleainese hulgas eesti rahvapäraste kuude nimetusi. Neljandas peatükis kajastuvad kuude rahvapärased nimetused liigitatuna eraldi rühmadesse tähenduse alusel.

Eesti ja teiste läänemeresoome keelte kuude rahvapäraste nimetuste lähim vaatlus selgitas, et nende tekkepõhjuste ajendid on väga erinevat laadi, näiteks kajastavad nimetused väga palju loodusnähtusi, ilmastikuolusid, tähtpäevi ning suuresti ka töökalendril põhinevaid tegevusi. Kuude rahvapärased nimetused kajastavad väga hästi inimeste põhilisi elutegevusi, töid ning elatiste hankimist. Põhilised töödega seotud kuude nimetused peegeldavad põllumajanduse etappe.

Sarnasusi eesti keele ja teiste läänemeresoome keelte vahel esineb märgatavalt, neid on kuude nimetuste põhjal ka lihtne tuvastada, kuna sarnaseid sõnatüvesi esineb palju. Need sõnatüved võivad viidata samale kuule, näiteks ee *heinakuu*, vdj *einäkuu*, krj *heinykuu* ning vps *heinku*. Esineb ka selliseid nähtusi, et tüvi on sama, kuigi vasted ei pruugi viidata samale kuule, näiteks ee *helmekuu* 'jaanuar' ning sm *helmikuu* 'veebruar'. Samas võib keeliti olla erinev tüvi, aga nimetuse aluseks oleva sõna tähendus on sama, nt ee *porikuu*, vps *reduku*, sm

likakuu ja *lokakuu* 'oktoober'. Kuude algusajad ei pruugi kokku minna roomapärase kuude algusaegadega, kuna esineb kuid, mis ei alga esimesest kuupäevast, näiteks krj *kylvökuu* algab 9. või 22. maist ning sm *mätäkuu* 23. juulist.

Siinne uurimus lisab materjali kuude tähenduse uurimisse, kuna varem pole rahvapäraseid kuude nimetusi läänemeresoomlaste kuude nimetuste taustal uuritud. Kuude rahvapärased nimetused on väga omapärased nähtused, mis on tekkinud erinevate ilmingute tagajärjel ning on tihedalt seotud elatusallikatega.

Lühendid

Keelte lühendid

asks – alamsaksa, ee – eesti, ingl – inglise, krj – karjala, lv – liivi, rts – rootsi, sks – saksa, sm – soome, vdj – vadja, vps – vepsa

Kihelkondade lühendid

Amb = Ambla

Jaa = Jaani

Ans = Anseküla

JJn = Järva-Jaani

Aud = Audru,

JMd = Järva-Madise

Emm = Emmaste,

Juu = Juuru

Hag = Hageri

Jõe = Jõelähtme (coastal),

Han = Hanila

JõeK = Jõelähtme (central)

Har = Hargla

Jõh = Jõhvi

Hel = Helme

Jäm = Jämaja

HJn = Harju-Jaani

Jür = Jüri

Hlj = Haljala (coastal)

Kaa = Kaarma,

Hls = Halliste

Kad = Kadrina

HMd = Harju-Madise

Kam = Kambja

Hää = Häädemeeste

Kan = Kanepi

Iis = Iisaku (eastern)

Kei = Keila

IisK = Iisaku (central)

Khk = Kihelkonna

IisR = Iisaku (coastal),

Khnu = Kihnu

Kir = Kirbla

Mih = Mihkli

KJn = Kolga-Jaani

MMg = Maarja-Magdaleena

Kod = Kodavere (eastern)

Muh = Muhu

KodT = Kodavere (Tartu dialect)

Mus = Mustjala

Koe = Koeru

Mär = Märjamaa

Kos = Kose

Nis = Nissi

Kra = Kraasna

Noa = Noarootsi

Krj = Karja

Nõo = Nõo

Krk = Karksi

Ote = Otepää

Krl = Karula

Pai = Paide

Kse = Karuse

Pal = Palamuse

Ksi = Kursi

Pee = Peetri

Kul = Kullamaa

Pha = Püha

Kuu = Kuusalu (coastal)

Phl = Pühalepa

Kõp = Kõpu

PJg = Pärnu-Jaagupi

Käi = Käina

Plt = Põltsamaa

Lai = Laiuse

Plv = Põlva

Lei = Leivu

Pst = Paistu

Lih = Lihula

Puh = Puhja

LNg = Lääne-Nigula

Pär = Pärnu

Lut = Lutsi

Pöi = Pöide,

Lüg = Lügánuse

Rak = Rakvere

Mar = Martna

Ran = Rannu

Rap = Rapla

Rei = Reigi

Rid = Ridala

Ris = Risti

Rõn = Rõngu

Rõu = Rõuge

Räp = Räpina

Saa = Saarde

San = Sangaste

Se = Setumaa

Sim = Simuna

TMr = Tartu-Maarja

Tor = Tori

Trm = Torma

Trv = Tarvastu

Tõs = Tõstamaa

Tür = Türi

Urv = Urvaste

Vai = Vaivara

Var = Varbla

Vas = Vastseliina

Vig = Vigala

Vil = Viljandi

VJg = Viru-Jaagupi

Vll = Valjala

VMr = Väike-Maarja

VNg = Viru-Nigula

Võn = Võnnu

Kirjandus

Ariste, Paul 1969. Vadja rahvakalender. Tallinn: Valgus.

Eelsalu, Heino, Enn Ernits 1977. Mida aimame esivanemate kuukalendrist. – Eesti Loodus, 12, 779–781.

Eelsalu, Heino, Enn Ernits 1978. Keeleandmed soome-ugri varase kalendriloo pidepunktidenä. – Keel ja Kirjandus, 5, 280–282.

Ernits, Enn 1984. Läänemeresoome kalendrisõnavarast. – Läänemeresoome keeltest. Emakeele Seltsi aastaraamat 28 (1982). Tallinn: Eesti Raamat, 76–81.

Ernits, Enn 2015. Aastaringi lõikude nimetustest läänemeresoomlastel. – Aig õdagumeresoomõ keelin. Koost. Jüva Sullõv. Võro: Bookmill, 29–38.

EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat I-VI. Koost. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EVS 2014 = Eesti-võru sõnaraamat. Koost. Mariko FASTER, Sulev Iva, Urmas Kalla, Triin Iva, Laivi Org. Võru: Võro Instituut.

Hiiemäe, Mall 2010. Pühad ja argised ajad rahvakalendris. Tallinn: Varrak.

Hiiemäe, Mall 1986. Aastajaotustähhistest eestlaste rahvakalendris. – Keel ja Kirjandus, 2, 90-96.

Hiiemäe, Mall 1981. Eesti rahvakalender II. Tallinn: Eesti Raamat.

Hiiemäe, Mall 1984. Eesti rahvakalender III. Tallinn: Eesti Raamat.

Hiiemäe, Mall 1985. Eesti rahvakalender IV. Tallinn: Eesti Raamat.

Hiiemäe, Mall 1991. Eesti rahvakalender V. Tallinn: Eesti Raamat.

Hiiemäe, Mall 1994. Eesti rahvakalender VI. Tallinn: Eesti Raamat.

Hiiemäe, Mall 2006. Päiv ei ole päiväle veli. Lõunaestli kalendripärimus. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

HK = Hõimukalender Fenno-Ugria 2014. Koost. Svetlana Karm. Tallinn: MTÜ Fenno-Ugria Asutus.

LELS 2012 = Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sōnārōntōz. Liivi-eesti-läti sõnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca. Koost. Viitso, Tiit-Rein, Valt Ernštreits. Tartu – Rīga: Tartu Ülikool, Latviešu valodas aģentūra.

Loorits, Oskar 2000. Liivi rahva usund IV-V. Toim. Luule Krikmann, Mall Hiimäe, Mare Kõiva, Kristi Salve. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Lätt, Selma 1970. Eesti rahvakalender. Tallinn: Eesti Raamat.

Ogneva, Ol'ga, Aleksii Konkka 2013. Pyhät da arret: karjalainen rahvahankalendari. Petrozavodsk: Verso.

SESS 2003 = Soome-eesti suursõnaraamat. Koost. Anu Haak, Paul Kokla, Külli Kuusk, Helga Laanpere. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

SMS 2003 = Suomen murteiden sanakirja. Koost. Matti Vilppula, Tarja Hyvärinen, Nina Kamppi, Tarja Korhonen, Juhani Paronen, Kerttu Pohja, Katariina Rouvala, Eeva Tuominen, Maila Vehmaskoski, Pirkko Vuorenpää. Suomen Murteiden Sanakirja. Tallinn: Tallprint.

Vahtre, Lauri 1985. Rahvaluule ja ajalugu: eesti rahvakalendri kujunemisest. – Keel ja Kirjandus, 1, 36–48.

Vahtre, Lauri 2000. Eestlase aeg. Uurimus Eesti rahvapärase ajaarvamise ajaloost. Varrak.

Vilkuna, Kustaa 1968. Wuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteinen. Helsinki: Otava.

Virkus, Lyyli 1980. Isuri rahvakalender. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

VKS 2013 = Vadja keele sõnaraamat. Toim. Elna Adler, Silja Grünberg, Merle Leppik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Vääri, Eduard 2013. Sugulusalane sõnavara läänemeresoome keeltes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Internetiallikad:

EES = Eesti etimoloogiasõnaraamat 2012. Koost. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Toim. Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/ety/index.cgi?Q=&F=M&C06=et>. Vaadatud: mai 2016.

Köler, Joan 1731. Eesti-Ma Rahwa Kalender- ehk Täht-Ramat 1732. aasta peale pärast meie Issanda Jesusse Kristusse Sündimist. <http://www2.kirmus.ee/grafo/index.php?ID=473>. Vaadatud: mai 2016.

VMS = Väike murdesõnastik I, A-L, 1982. Koost. Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Varje Lonn, Piret Raud, Eevi Ross. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Elektrooniline versioon: <http://portaal.eki.ee/dict/vms>. Vaadatud: mai 2016.

VMS = Väike murdesõnastik II, M-Ü, 1989. Koost. Anu Haak, Evi Juhkam, Marja Kallasmaa, Ann Kask, Ellen Niit, Piret Norvik, Vilja Oja, Aldi Sepp, Jaak Simm, Jüri Viikberg. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Elektrooniline versioon: <http://portaal.eki.ee/dict/vms>. Vaadatud: mai 2016.

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Toim. Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/qs/>. Vaadatud: aprill 2016.

Summary. The Estonian folcloristic month's names on the Finnic background

This bachelor's thesis is based on the investigation of month's names in Estonian language, bringing aside examples from Finnic languages, such as Livonian, Votic, Ingrian, Finnish, Karelian and Vepsian. All these languages are part of Finnic (Finno-Ugric) language family.

During writing this thesis I had one fogleman, Eduard Vääri, who was exploring vocabulary in Finnic languages. He protected his thesis about kinship vocabulary in Finnic languages in 1953.

The linguistic data for the thesis is collected mainly from Estonian folklorist Mall Hiimäe's books, Finnish month's names are from professor Kustaa Viikuna's book, Karelian month's names are from Karelian folkloristic calendar and other Finnic language material is from the calendar of Finno-Ugric peoples, published in Estonia by Fenno-Ugria society. There are also examples from different dictionarys. The purpose of this thesis is to analyze month's folkloristic names in Estonian language, bringing aside examples form the other Finnic languages and find out, why and on what basis different kind of folkloristic names have evolved.

The very first chapter contains purpose of this thesis and methodical work, giving a little review of the calendar as such.

The second chapter of the thesis includes overview of our time segmentation and how the time has been divided trough the history. The time has divided to year and the season of the year, month and week.

The third chapter is the main part of the thesis, which includes the collection of month's folkloristic names in Estonian, bringing aside examples from other the Finnic languages. If possible, there is showed the distribution of the folkloristic names in Estonia. The names of the month's are exposted in alphabetic queue.

The fourth chapter is an analysis, what have effected the months' folkloristic names in Estonian and other Finnic languages. The analysis shows, why these kind of names have emerged. This chapter is divided to different parts by the name of the months' names, for

example, what months names are based on the nature vocabulary, weather, different holydays and agricultural activities etc.

The results shows, that the months' names reflect our way of life and it is basically the same in the other Finnic languages. This study contributes to the research of exploring months' names, as it is the first this kind of study about folkloristic months' names, showing kinship with the other Finnic languages.

Lisa 1. Sõnaloend

E

<i>einäkuu</i>	30, 42, 46
<i>eloku</i>	32, 42
<i>elokuu</i>	32, 42
<i>elukuu</i>	25

H

<i>haanakuu</i>	29
<i>hallakuu</i>	34, 36, 40
<i>hallituskuu</i>	31, 44
<i>hangekuu</i>	21, 41
<i>hankikuu</i>	22, 41
<i>heinakuu</i>	6, 28, 29, 42, 46
<i>heinategemise kuu</i>	29
<i>heinku</i>	30, 42, 46
<i>heinäkuu</i>	30, 42
<i>heinykuu</i>	30, 42, 46
<i>helmekuu</i>	16, 21, 40, 45, 46
<i>helmikuu</i>	16, 20, 40, 45, 46
<i>hingekuu</i>	34, 36
<i>hobusenoogutuse kuu</i>	29
<i>huhtikuu</i>	24, 42
<i>hundikuu</i>	16, 18

J

<i>jaagupikuu</i>	29, 44
<i>jaakapäevakuu</i>	29, 44
<i>jaanikuu</i>	13, 27
<i>jahikuu</i>	32
<i>jakobikuu</i>	29, 44
<i>joulukuu</i>	39, 43
<i>jüriškü</i>	24, 44
<i>jõulukuu</i>	38, 39, 43
<i>jürikuu</i>	13, 23
<i>jüripäevakuu</i>	23, 44

K

<i>kaalukuu</i>	33
<i>kaarnakuu</i>	16
<i>kadrikuu</i>	37
<i>kaimalkuu</i>	20
<i>kaimankuu</i>	20
<i>kanarbikukuu</i>	33
<i>karhunku</i>	30, 43
<i>karkauskuukausi</i>	14, 20
<i>karusekuu</i>	29
<i>kassikuu</i>	21
<i>kegrikuu</i>	32

<i>kesakuu</i>	25, 27, 44
<i>kesantokuu</i>	28, 42, 45
<i>kesäkuu</i>	28, 42, 45
<i>kezaku</i>	28, 42, 45
<i>kezäkuu</i>	28, 42, 45
<i>kevadekuu</i>	21, 23, 42
<i>keváz'ku</i>	22, 42
<i>kevätkuu</i>	22, 42
<i>kiimakuu</i>	24
<i>kirbukuu</i>	31, 41
<i>kissojen kiimakuu</i>	22, 41
<i>kiurukuu</i>	20, 28, 41
<i>koirakuu</i>	22
<i>kolletamiskuu</i>	34, 43
<i>kooljakuu</i>	34, 43
<i>kosjakuu</i>	34, 43
<i>ku' mku</i>	38, 41
<i>külmakuu</i>	18, 37, 41
<i>külvikuu</i>	6, 25, 26, 42, 45
<i>küündlapäevakuu</i>	18
<i>küünelkuu</i>	19
<i>küünlakuu</i>	13, 18
<i>kylmykuu</i>	37, 41
<i>kylvökuu</i>	14, 26, 32, 42, 45, 47
<i>kyntökuu</i>	28, 42, 45

L

<i>laulukuu</i>	25, 42
<i>leebäkuu</i>	31, 42
<i>lehehakkamise kuu</i>	25, 40
<i>lehekuu</i>	13, 25, 40
<i>leheminegikuu</i>	33, 34, 40
<i>lehevarisemiskuu</i>	34, 40
<i>ligakuu</i>	36, 41
<i>lihahaittekuu</i>	19, 21
<i>lihavõttekuu</i>	23
<i>likakuu</i>	35, 41, 44
<i>linnukuu</i>	21, 23
<i>liukuu</i>	21
<i>lokakuu</i>	35, 44
<i>lumekuu</i>	19, 37, 41
<i>lumikuu</i>	20, 40
<i>lõikamisekuu</i>	33
<i>lõikusekuu</i>	31, 42
<i>lõikuskuu</i>	6, 30, 31, 32, 42

M

<i>maaliskuu</i>	22, 41
<i>mahlakuu</i>	23, 25
<i>mardikuu</i>	37

<i>marjankuu</i>	22, 43
<i>marraskuu</i>	37, 43
<i>marukuu</i>	37
<i>meiukuu</i>	25
<i>mihklikuu</i>	33
<i>mükkulankuu</i>	38
<i>mikiljü</i>	33, 44
<i>mädakuu</i>	29, 31, 44
<i>mädanemiskuu</i>	31
<i>mämmikuu</i>	22, 43
<i>mängukuu</i>	38
<i>märdikuu</i>	37
<i>mätäkuu</i>	14, 32, 44, 47

N

<i>nearikuu</i>	16
<i>nelipühakuu</i>	26
<i>niidukuu</i>	29
<i>niijarikuu</i>	16
<i>näärikuu</i>	13, 16

O

<i>olevikuu</i>	29
<i>oraskuu</i>	26, 41
<i>orjakuu</i>	35

P

<i>paastonaikainen kuu</i>	22, 43
<i>paastukuu</i>	21, 22
<i>paatrõhmelmekuu</i>	35, 41
<i>pakkaskuu</i>	18
<i>püimäkuu</i>	27
<i>pohlakuu</i>	33
<i>poolikuu</i>	23, 40
<i>porikuu</i>	24, 35, 41, 44
<i>puhke[mis]kuu</i>	24
<i>putkekuu</i>	30
<i>põimukuu</i>	30, 31, 42
<i>pärnakuu</i>	27, 40
<i>pärtlikuu</i>	31

R

<i>radokuu</i>	19, 40
<i>radukuu</i>	19, 40
<i>rajukuu</i>	19, 40
<i>reduku</i>	36, 41, 44
<i>rehekuu</i>	35, 42
<i>roojakuu</i>	35, 36, 41
<i>rukkikuu</i>	30, 31
<i>rukkikülvikuu</i>	31, 42
<i>ruojakuu</i>	36

<i>rõõmukuu</i>	26, 42
<i>räisäkuu</i>	35
<i>rändykuu</i>	36, 41
<i>rääzäkuu</i>	37
<i>räisäkuu</i>	35, 41

S

<i>semendku</i>	27, 41, 45
<i>simunakuu</i>	35
<i>soesõidukuu</i>	19, 41
<i>sugukuu</i>	26
<i>sulaku</i>	25, 40
<i>sulakuu</i>	21, 24
<i>sulamakuu</i>	24, 40
<i>surmakuu</i>	16
<i>suvekuu</i>	27, 42
<i>suvikuu</i>	24, 26, 28, 42
<i>suvistepühakuu</i>	26, 43
<i>südakuu</i>	17, 42
<i>sügisekuu</i>	33, 35, 44
<i>sügüz`ku</i>	34, 42, 44
<i>süküskuu</i>	37, 42
<i>sydänkuu</i>	17, 42
<i>syväinkuu</i>	18, 42
<i>syväintalven kuu</i>	18, 42
<i>syvyskuu</i>	33, 42, 44
<i>syyskuu</i>	33, 42, 44

T

<i>tal`vkuu</i>	39, 42
<i>talsipühikuu</i>	38, 43
<i>talvekuu</i>	8, 20, 37, 38, 42
<i>talvikuu</i>	39, 42
<i>talvistekuu</i>	17, 38
<i>talvistepühakuu</i>	39, 43
<i>tammikuu</i>	17, 42
<i>tedrikuu</i>	36, 41
<i>tõlakü</i>	17, 42
<i>toukokuu</i>	26, 42, 45
<i>tuhukuu</i>	20, 40
<i>tuiskukuu</i>	19, 40
<i>tuisukuu</i>	19, 41

U

<i>uhoku</i>	20, 40
<i>uhtikuu</i>	24, 42
<i>uue aasta kuu</i>	17, 43

V

<i>vahtse ajastaja kuu</i>	17
<i>vahtseaastakuu</i>	17

<i>vahtsõaasta(ga)kuu</i>	17
<i>vaslakuu</i>	19
<i>vastlakuu</i>	19, 22
<i>vastlõkuu</i>	19
<i>veerissekuu</i>	17, 43
<i>vetekuu</i>	24, 40
<i>vihmakuu</i>	35
<i>viinakuu</i>	13, 34, 35

<i>viljakuu</i>	31
<i>viluku</i>	18, 40
<i>viläkuu</i>	31, 42
<i>vuahtokuu</i>	20

Õ

<i>õiekuu</i>	26, 40
---------------------	--------

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maaja Laast (*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 18.12.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kuude rahvapärased nimetused eesti keeles läänemeresoome taustal

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on teadur Eva Saar (*juhendaja nimi*)

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2016 (*kuupäev*)